

## Research Article

## Multifaceted Drivers of Afghan Migration to Iran: An Exploration at the Intersection of Insecurity, Fragile Livelihoods, and Civilizational Ties from the Perspective of Experts

Seyed Saeid Esmaeili<sup>1</sup> , Mohammad Reza Jalilvand<sup>2\*</sup> , Ahmad Naderi<sup>3</sup> , Rasoul Sadeghi<sup>4</sup> 

<sup>1</sup> Ph.D Candidate in Sociology of Iranian Social Issues, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

<sup>2</sup> Assistant Professor of Futures Studies, Department of Business Management and Entrepreneurship Faculty of Management and Accounting, University of Tehran, Tehran, Iran.

<sup>3</sup> Associate Professor of Anthropology, Department of Anthropology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

<sup>4</sup> Associate Professor of Demography, Department of Demography, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

## ARTICLE INFO

Received: 04 October 2025

Accepted: 15 December 2025

**Keywords:**

Afghan Nationals,  
Civilizational Bonds,  
Poverty,  
Transnational Migration,  
Insecurity, Iran.

## ABSTRACT

In recent decades, Iran has hosted millions of Afghan migrants. Despite Iran's significant role as a host country, this phenomenon has received less systematic attention from researchers and policymakers. The present study aims to investigate the drivers of Afghan migration in Iran. This research employs a qualitative methodology based on thematic analysis. The study population comprises experts in the field of migration, forty of whom were interviewed using a semi-structured approach via purposive sampling. Afghan migration to Iran is a multifaceted and complex phenomenon, influenced by three main categories of factors: economic, political-security, and socio-cultural. From an economic perspective, extreme poverty, unemployment, and inequality in Afghanistan act as push factors, while Iran's economy's need for low-skilled and cheap labor, coupled with its subsidized economy and low cost of living, function as pull factors. From a political-security perspective, war, political instability, the Taliban's ineffective and exclusionary governance, as well as weak migration governance in Iran, have intensified migration. Furthermore, socio-cultural factors such as shared civilizational and linguistic ties and social networks, and Iran's geopolitical position have acted as migration facilitators. Furthermore, socio-cultural factors such as shared civilizational and linguistic ties, social networks and population growth in Afghanistan have acted as migration facilitators. Accordingly, the continuation of Afghan migration to Iran is inevitable, and its management necessitates the development of comprehensive and integrated policies.

**Introduction**

International migration has emerged as one of the most significant social phenomena in recent decades. The escalation of military conflicts, economic inequalities, climate change, economic globalization, and the expansion of transnational networks have all contributed to the unprecedented acceleration of cross-border migration. Among the countries most closely involved with global migration flows, Iran holds a distinctive position — a nation that, owing to its strategic geopolitical location, has served not only as a major destination for refugees, especially those from Afghanistan, but also

simultaneously as one of the countries that sends migrants abroad. Accordingly, this study seeks to provide a comprehensive and analytical understanding of the multifaceted driving forces behind the migration of Afghan nationals to Iran.

**Methodology and Data**

This research was conducted within the framework of a Qualitative approach utilizing the Thematic Analysis method. The statistical population of the study comprised experts in the

\*Corresponding author: Mohammad Reza Jalilvand. Assistant Professor of Futures Studies, Department of Business Management and Entrepreneurship Faculty of Management and Accounting, University of Tehran, Tehran, Iran.

E-mail address: [rezajalilvand@ut.ac.ir](mailto:rezajalilvand@ut.ac.ir)

E-ISSN: 2717-3208 / © National Institute for Population Research, Iran. This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

**Cite this article:**

Esmaeili, S.S., Jalilvand, M.R., Naderi, A. & Sadeghi, R. (2025). Multifaceted Drivers of Afghan Migration to Iran: An Exploration at the Intersection of Insecurity, Fragile Livelihoods, and Civilizational Ties from the Perspective of Experts. *Iranian Population Studies Journal*, 9(2), 1-17. <https://doi.org/10.22034/jips.2025.550807.1312>

field of migration. Sampling was performed using purposive and snowball sampling techniques. In 2025, semi-structured interviews were conducted with 40 migration experts in Tehran. Data were collected in person, and the interview questions focused on the causes of Afghan migration to Iran, its economic, social, cultural, and security consequences, and the characteristics of the migrants. For data analysis, a three-stage coding process, including initial coding (or open coding), focused coding (or axial coding), and final coding (or selective coding), was utilized to extract the core themes.

### Findings

The results of the thematic analysis indicated that the migration of Afghan nationals to Iran is a multi-dimensional and interconnected phenomenon influenced by three primary categories of factors: economic, political-security, and socio-cultural.

1. Economic Dimension: Within the economic dimension, three overarching core themes were identified:

- Fragile Livelihood Resulting from Structural Poverty in Afghanistan: Migration, driven by severe poverty, the reduction of international financial aid, and the scarcity of job opportunities, constitutes one of the most significant motivations for leaving that country.

- Structural Dependence of the Iranian Economy on Cheap, Low-Skilled Labor: Experts believe that the need of specific sectors of the Iranian economy—particularly those involving strenuous manual occupations—for migrant workers, coupled with the reluctance of the native workforce to engage in low-wage jobs, creates a strong pull factor

- Subsidized Economy and Low Cost of Living in Iran: Subsidies on goods and services, along with lower price levels in Iran, are considered facilitating factors for Afghan migrants, enabling them to save money and send remittances to their families.

2. Political-Security Dimension: In this section, the overarching themes encompass a collection of critical conditions in Afghanistan and policy challenges within Iran:

- Political Instability and Violent Regime Changes: War, the occupation of Afghanistan, and ethno-religious conflicts has driven migrants toward Iran.

- The Taliban Regime as a Traditional, Ineffective, and Exclusionary Government: The deprivation of women's access to education and social participation, the repression of ethnic groups, and the restriction of individual liberties are primary factors causing the flight of elites and vulnerable groups.

- Crisis in Migration Governance and Weak Border Control in Iran: Iran's migration policies represent a blend of revolutionary idealism and geopolitical necessities, which occasionally results in contradictions regarding the control of

migrant entry and management. The absence of effective strategies for border control and social support, particularly following the developments in Afghanistan in recent years, has created significant challenges."

3. Socio-Cultural Dimension: This dimension is focused on the identity and civilizational factors that facilitate migration:

- Shared Civilizational and Linguistic Ties, Religious and Cultural Similarities: The commonality in religion, the Persian language, and cultural values between Iranians and Afghans are significant factors in selecting Iran as the destination for migration.

- Social and Familial Networks of Migrants: The presence of strong support networks established by previous migrants makes access to job information and cheaper living accommodations possible, thereby mitigating the risks associated with migration.

- This set of factors operates interactively; in such a way that the economic and security crises in Afghanistan intersect with the social and cultural pull factors in Iran, ensuring the continuity of the migration flow.

### Discussion and Conclusion

The findings show that Afghan migration to Iran results from the intersection of economic, political, cultural, and geopolitical factors; none of these dimensions alone are capable of explaining the phenomenon. The observed pattern reflects a form of reciprocal interaction between push factors in Afghanistan (structural poverty, instability, ethnic and gender-based oppression) and pull factors in Iran (employment opportunities, relative security, cultural affinity, and labor market for immigrants). From a theoretical perspective, the findings align with the assumptions of Dual Labor Market Theory and Migrant Network Theory; specifically, migrants are predominantly employed in the secondary sectors of the Iranian labor market, which require low-wage labor lacking social protection, yet their social networks reduce the costs of adaptation.

From a policy standpoint, the continuation of this trend without adequate planning could lead to new waves of migration. This necessitates the formulation of comprehensive, humane, and integrated migration policies that, while effectively controlling borders, also consider the human and civilizational dimensions of this phenomenon. Iran can benefit from migrants' potential contributions in the labor market and the strengthening of grassroots relations with Afghanistan through an approach based on regional cooperation and support for legal migrants. Thus, migration can be redefined not merely as a crisis, but as an opportunity for shared economic and cultural development.

مقاله پژوهشی

## پیشران‌های چندوجهی مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران: کاوشی در تقاطع ناامنی، معیشت شکننده و پیوندهای تمدنی از نگاه خبرگان

سید سعید اسمعیلی<sup>۱</sup>، محمدرضا جلیوند<sup>۲\*</sup>، احمد نادری<sup>۳</sup>، رسول صادقی<sup>۴</sup>

<sup>۱</sup> دانشجوی دکتری رشته جامعه‌شناسی، گرایش مسائل اجتماعی ایران، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

<sup>۲</sup> استادیار آینده پژوهی، گروه مدیریت بازرگانی و کارآفرینی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

<sup>۳</sup> دانشیار مردم‌شناسی، گروه مردم‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

<sup>۴</sup> دانشیار جمعیت‌شناسی، گروه جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

### چکیده

ایران در دهه‌های گذشته شاهد حضور جمعیت میلیونی مهاجران اتباع افغانستانی بوده است. با وجود نقش مهاجرپذیری ایران، این پدیده کمتر به صورت نظام‌مند مورد توجه پژوهشگران و سیاست‌گذاران قرار گرفته است. هدف این مطالعه، بررسی پیشران‌های مهاجرت افغانستانی در ایران است. روش این پژوهش کیفی و مبتنی بر تحلیل مضمون است. جامعه مطالعه، خبرگان حوزه مهاجرت بودند و با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند با چهل نفر به روش نیمه‌ساختاریافته در سال ۱۴۰۴ مصاحبه انجام شد. نتایج نشان داد، مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران پدیده‌ای چندبعدی و پیچیده است که تحت تأثیر سه دسته عامل عمده اقتصادی، سیاسی-امنیتی و اجتماعی-فرهنگی قرار دارد. از جنبه اقتصادی، فقر شدید، بیکاری و نابرابری در افغانستان به‌عنوان عوامل دافعه، نیاز اقتصاد ایران به نیروی کار کم مهارت و ارزان، همراه با اقتصاد یارانه‌ای و هزینه‌های پایین زندگی، به‌عنوان عوامل جاذبه عمل می‌کنند. از منظر سیاسی-امنیتی، جنگ، بی‌ثباتی سیاسی، حکومت ناکارآمد و طردکننده طالبان و همچنین ضعف حکمرانی مهاجرت در ایران، موجب تشدید مهاجرت شده‌اند. همچنین، عوامل اجتماعی-فرهنگی مانند پیوندهای تمدنی و زبانی مشترک و شبکه‌های اجتماعی، به عنوان تسهیلگرهای مهاجرت عمل کرده‌اند. براین اساس تداوم مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران امری اجتناب‌ناپذیر است و مدیریت آن مستلزم تدوین سیاست‌های جامع و یکپارچه است.

### اطلاعات مقاله

دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۲

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۴

### کلیدواژه‌ها:

اتباع افغانستانی،  
پیوندهای تمدنی،  
فقر،  
مهاجرت فراملی،  
ناامنی،  
ایران.

### مقدمه

محلی، ملی و بین‌المللی است. عواملی نظیر جنگ و ناامنی، تغییرات اقلیمی، بلایای طبیعی، جهانی‌شدن اقتصاد و شبکه‌های فراملی، همگی به تسریع و گسترش جریان‌های مهاجرتی دامن زده‌اند. از سوی دیگر، این مهاجرت‌ها به مثابه نیرویی قدرتمند برای ایجاد تحولات بنیادین در ابعاد گوناگون عمل کرده و پیامدهای مثبت و منفی متعددی را

مهاجرت‌های بین‌المللی به یکی از موضوعات محوری در مباحث عمومی، علمی و سیاست‌گذاری طی دهه‌های اخیر تبدیل شده است. این پدیده در حال حاضر اغلب نتیجه تغییرات پیچیده در سطوح

\* نویسنده مسئول: محمدرضا جلیوند. استادیار آینده پژوهی، گروه مدیریت بازرگانی و کارآفرینی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

نشانی ایمیل: [rezajalilvand@ut.ac.ir](mailto:rezajalilvand@ut.ac.ir)

استناد به این مقاله: اسمعیلی، سیدسعید، جلیوند، محمدرضا، نادری، احمد و صادقی، رسول (۱۴۰۴). پیشران‌های چندوجهی مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران: کاوشی در تقاطع ناامنی، معیشت شکننده و پیوندهای تمدنی از نگاه خبرگان، *دوفصلنامه مطالعات جمعیتی*، ۹ (۲)، ۱۷-۱.

<https://doi.org/10.22034/jips.2025.550807.1312>

این مقاله برگرفته از رساله دوره دکتری نویسنده نخست در رشته جامعه‌شناسی با «عنوان آسیب‌شناسی و آینده نگاری مهاجرت اتباع افغانستان به ایران» است که در دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران انجام شده است.

میلیون مهاجر افغانستانی، به دلیل ملاحظات امنیتی در پی جنگ دوازده روزه - با تمام هزینه‌ها و پیامدهای آن - نمونه‌ای از همین رویکرد مقطعی و ضرورت‌محور است. این در حالی است که چند سال قبل، سیاست «درهای باز» در قبال این مهاجران در پیش گرفته شد و موج جدیدی از ورود آنان را به دنبال داشت.

از این رو، با توجه به تأثیرات مهاجرت بر جوامع مقصد و مبدأ، بررسی عمیق‌تر این موضوع ضروری به نظر می‌رسد. اهمیت این بررسی به ویژه از آنجا نشأت می‌گیرد که مطالعات نشان می‌دهند مهاجران، نمونه‌ای تصادفی از جامعه مبدأ نیستند، بلکه از نظر ویژگی‌های فردی و اجتماعی با جمعیت غیرمهاجر تمایزهای معناداری دارند (Rodríguez & Rowe, 2018). علاوه بر این، تلاش دولت‌ها برای مدیریت جریان‌های مهاجرتی و تنظیم وضعیت اقامتی مهاجران، اغلب پیامدهای ناخواسته‌ای را در پی داشته است. برای مثال، تلاش برای کنترل ورود مهاجران می‌تواند به افزایش مهاجرت‌های غیرقانونی و تبعات بعدی آن منجر شود (Rosenblum & Tichenor, 2011). بنابراین شناخت علل یا پیشران‌های مهاجرت می‌تواند به سیاست‌گذاران کمک کند تا درک دقیق‌تری از موضوع داشته باشند و سیاست‌ها و برنامه‌های شواهد محور را برای مدیریت این موضوع تدارک ببینند. بر این مبنای هدف این مطالعه بررسی عوامل و سازوکارهای مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران، تداوم و پایداری این پدیده بود.

### مبانی نظری

مهاجرت و پرداختن به علل، فرایندها و پیامدهای آن موضوعی بین رشته‌ای است. در این بخش تلاش شده است تا پیشران‌های این پدیده بر مبنای نظریه‌های رشته‌های علمی مرور شوند. در جامعه‌شناسی پرسش‌های محوری عبارت‌اند از این که چرا مهاجرت رخ می‌دهد و چه کسانی مهاجرت می‌کنند؟ و مهاجرت چگونه در طول زمان تداوم می‌یابد؟ نظریه‌های این رشته بر روابط اجتماعی، به عنوان محور اصلی درک فرآیندهای مهاجرت و حتی ادغام مهاجران تأکید دارند (Bloemraad, 2006). یکی از مفاهیم توضیح دهنده مهاجرت در این رشته گزینش‌پذیری<sup>۱</sup> است. بر این اساس مهاجران لزوماً گروه‌های متنوع نیستند، بلکه براساس برخی از عوامل خاص در جوامع مبدأ و مقصد، گزینش می‌شوند. این عوامل عبارتند از: سرمایه انسانی نظیر سطح تحصیلات و مهارت، سرمایه اجتماعی نظیر شبکه‌های ارتباطی در کشور مقصد، انگیزه‌های فردی نظیر کسب درآمد بیشتر، تحصیل و پیوندهای خانوادگی (FitzGerald, 2022).

در عرصه مهاجرت‌های بین‌المللی، چند نظریه در رشته جمعیت‌شناسی وجود دارد که به صورت خلاصه به مرور آنها پرداخته

برای مهاجران و جوامع مبدأ و مقصد در حوزه‌های مختلف به همراه داشته است (Brettell & Hollifield, 2022).

جهان در دهه‌های گذشته شاهد افزایش مهاجرت‌های فراملی بوده است. براساس برآوردها، تعداد کل مهاجران بین‌المللی - تعریف شده به‌عنوان افرادی که در کشوری غیر از محل سکونت فعلی خود متولد شده‌اند - از ۷۹ میلیون نفر در سال ۱۹۶۰ به ۱۷۵ میلیون نفر در سال ۲۰۰۰ و سپس به ۳۰۴ میلیون نفر در سال ۲۰۲۴ افزایش یافته است. اگرچه بخشی از این افزایش به رشد کلی جمعیت جهان مربوط می‌شود؛ اما نسبت مهاجران به کل جمعیت جهان نیز روندی صعودی داشته است. به طوری که در سال ۲۰۲۴، مهاجران ۳/۷ درصد از جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند که نشان‌دهنده افزایش ۱/۱ درصدی نسبت به دهه ۱۹۹۰ است (United Nations Population Division, 2025).

ایران نیز به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی خاص خود و همسایگی با کشورهای بی‌ثباتی نظیر افغانستان و عراق، و همچنین به دلایل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، همواره یک کشور مهاجرپذیر و البته مهاجرپرست بوده است. بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵، ۱/۳ میلیون و طبق سرشماری سال ۱۳۹۵، حدود ۱/۶۵ میلیون نفر مهاجر خارجی در ایران حضور داشته‌اند که بخش اعظم آن‌ها (تقریباً ۹۶ درصد) را مهاجران افغانستانی تشکیل می‌دادند (صادقی و همکاران، ۱۳۹۶). به دنبال به قدرت رسیدن مجدد طالبان در افغانستان در سال ۱۴۰۰، ورود مهاجران افغانستانی، به‌ویژه مهاجران غیرقانونی، به ایران شتاب بیشتری گرفت و این موضوع به بحث‌های گسترده‌ای در عرصه‌های عمومی و سیاسی دامن زده است. در ادامه با شکل‌گیری جنگ دوازده روزه و مواجهه امنیتی با این مسئله بدون توجه به ریشه‌های آن، به بازگشت اجباری بیش از یک میلیون مهاجر منجر شد.

با وجود نقش مهاجرپذیری ایران، این پدیده کمتر مورد توجه نظام‌مند پژوهشگران و سیاست‌گذاران قرار گرفته است، چرا که حضور مهاجران در ایران اغلب به عنوان «پدیده‌ای موقت» تلقی شده است (نصر اصفهانی، ۱۳۹۴). به عبارت دقیق‌تر، همان‌گونه که مرور ادبیات این حوزه نشان می‌دهد، اگرچه در مطالعات پیشین به صورت پراکنده به برخی از عوامل و دلایل مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران اشاره شده است؛ اما بررسی نظام‌مندی از عوامل دافعه در افغانستان و عوامل جاذبه در ایران، در ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و سیاسی انجام نشده است. همچنین اقدامات دولت‌ها در ساماندهی این پدیده، عموماً رویکرد مقطعی و واکنشی داشته و نه برآمده از یک برنامه سیاستی همه جانبه، الگویی که در کشورهای توسعه‌یافته و حتی برخی از کشورهای در حال توسعه مشاهده می‌شود. اخراج اجباری بیش از یک

<sup>1</sup> Selectivity

برآورده می‌کند و شامل شرکت‌های بزرگ است که مشاغل سرمایه‌برتر و با دستمزد بهتر را فراهم می‌کنند. در مقابل، بخش ثانویه، تقاضای نوسانی یا فصلی را برآورده می‌کند و عمدتاً بر مشاغل کم‌درآمد و نیروی کار ساده متکی است (Massey et al., 1999). این نظریه تأکید می‌کند که موانع بین بخش‌ها و ماهیت اشتغال و تقاضا در بخش ثانویه، مانع از تحرک رو به بالا می‌شوند و بازده سرمایه انسانی را محدود می‌کند. چنین شرایطی اغلب کارگران بومی را از پذیرش مشاغل بخش ثانویه، به‌ویژه زمانی که موقتی یا فصلی هستند، منصرف می‌کند. با این حال، مهاجران اغلب مایل به انتخاب چنین مشاغلی هستند، به‌خصوص اگر انتظار داشته باشند که فقط برای مدت کوتاهی در کشور میزبان خواهند ماند. تقسیم‌بندی بازار کار می‌تواند به‌ویژه برای مهاجران غیرقانونی مهم باشد. از آنجا که وضعیت مهاجرتی و موقعیت‌های خانوادگی آن‌ها ممکن است آنان را وادار به پذیرش مشاغل نامطلوب کند (Bean & Brown, 2022).

نظریه شبکه‌ای در سطح خرد به تبیین این موضوع می‌پردازد که چگونه ارتباطات بین کنشگران بر تصمیمات مهاجرتی آنان تأثیر می‌گذارد. این ارتباطات معمولاً مهاجران را چه قبل و چه بعد از ورود، به اعضای خانواده و فرصت‌های شغلی پیوند می‌دهد. زمانی که تعداد زیادی از افراد از یک مکان خاص به مکان دیگر مهاجرت کنند، فرآیند «علیّت تجمعی» ممکن است رخ دهد که در آن پیوندهای متعدد با جوامع مبدأ، مهاجرت مستمر و گاهی فزاینده را تسهیل می‌کند (Massey et al., 1993). مبادله اطلاعات و تشکیل روابط مبتنی بر اعتماد، سنگ بنای شبکه‌های مهاجرتی هستند. مهاجران اغلب از در دسترس بودن مشاغل یا قیمت نسبی نیروی کار در کشور مقصد اطلاع دقیقی ندارند. در عوض، آنها معمولاً اطلاعاتی درباره یک شغل خاص دارند که نشانگر فرصتی در بازار کار مقصد است. مهاجران همچنین به روابط غیررسمی اعتماد متکی هستند تا ریسک‌های مرتبط با نقل مکان به سرزمینی خارجی را به حداقل برسانند. این شبکه‌ها - که در قالب تماس با دوستان، خانواده و کارفرمایان ظاهر می‌شوند - ابزار مهمی هستند که از طریق آن مهاجران سرمایه اجتماعی کسب کرده و بدین ترتیب مخاطرات مهاجرت را کاهش می‌دهند (Granovetter & Swedberg, 1992).

همچنین تغییرات جمعیتی ناشی از باروری زیر سطح جایگزینی در سطح ملی ممکن است منجر به پذیرش مهاجرت از کشورهای دیگر شود. علاوه بر این، باروری زیر سطح جایگزینی جمعیت بومی، همراه با پیرشدن جمعیت متولدین دوره انفجار زادوولد و ارتقای عمومی سطح تحصیلات، منجر به کاهش جمعیت در سنین کار با مهارت‌های پایین شده است. این امر خلأی در نیروی کار کم‌مهارت ایجاد کرده که به

می‌شود. براساس نظریه نئوکلاسیک مهاجرت، عدم تعادل کلان بین مناطق مختلف از نظر عرضه و تقاضای نیروی کار، یا تفاوت دستمزدها هست که محرک مهاجرت است. در سطح خرد، افراد به صورت عقلانی محاسبه می‌کنند که آیا منافع اقتصادی مهاجرت از هزینه‌های آن بیشتر است یا خیر؟ مهاجرت در این چارچوب، یک راهبرد سرمایه‌گذاری برای حداکثرسازی بازده نیروی کار محسوب می‌شود (Bean & Brown, 2022).

نظریه‌های نوین اقتصادی مهاجرت پیش‌بینی می‌کنند که موقعیت اجتماعی، درآمد نسبی و پتانسیل تحرک اجتماعی افراد بر مهاجرت تأثیر خواهند گذاشت. در این زمینه، پژوهشگران تأکید می‌کنند که نه تنها دستمزدهای پایین‌تر، بلکه نابرابری بیشتر اجتماعی و اقتصادی نیز مهاجرت را دامن می‌زند (Hernández-Leon, 2008). عامل ایجادکننده این نابرابری‌ها شامل «شکست بازار» است که اغلب مانع تحرک اجتماعی و اقتصادی می‌گردند. خانوارها در چنین مناطقی با اعزام یک یا چند عضو خانواده‌شان به کشورهای خارجی پاسخ می‌دهند تا با ایجاد درآمد و سرمایه بتواند برای کاهش ریسک کوتاه‌مدت و بلندمدت در کشور مبدأ (جایی که خانوار اصلی مستقر است) مورد استفاده قرار گیرد. حواله‌های ارسالی این مهاجران سپس برای مصارف خانگی، سرمایه‌گذاری مجدد در تولید خانگی، کشاورزی یا کسب‌وکارهای کوچک جدید استفاده می‌شوند (Massey et al., 1999). نظریه‌های نوین اقتصادی، با تأکید بر واکنش‌های خانوار به شرایط اجتماعی و اقتصادی، توضیح دهنده سطح غیرمعمول بالای اشتغال در میان خانوارهای مهاجران غیرقانونی حتی با دستمزدهای پایین هستند. این دیدگاه در تضاد با نظریه نئوکلاسیک قرار دارد که اساساً بیان می‌دارد مهاجران ممکن است دوره‌های بیکاری را به امید یافتن دستمزدهای بالاتر تحمل کنند. پژوهشگران با استفاده از مفهوم «مدت‌زمان مورد انتظار اجتماعی»<sup>۱</sup> نشان می‌دهد که چگونه شرایط بازار کار در هر دو کشور مبدأ و مقصد نه تنها بر بازده مورد انتظار مهاجران از کار، بلکه بر طول افق زمانی آن‌ها و همچنین تحمل دوره‌های بیکاری تأثیر می‌گذارد. بنابراین، در حالی که نظریه نئوکلاسیک ممکن است انگیزه‌های اولیه مهاجران برای جابجایی را توضیح دهد، نظریه‌های اقتصادی نوین اهمیت اشتغال، تداوم آن و همچنین پویایی‌های اسکان جریان‌های کاری - به ویژه مهاجران غیرقانونی - را به شکلی مناسب‌تر تبیین می‌کنند (Bean & Brown, 2022).

نظریه بازار کار دوگانه، شرکت‌ها و کارکنان آن‌ها را به دو بخش اولیه و ثانویه تقسیم می‌کند. بخش اولیه، تقاضای اساسی در اقتصاد را

<sup>1</sup> Socially Expected Durations

کم‌مهارت زیاد است، بیان می‌کند که مهاجران لزوماً جای کارگران بومی را نمی‌گیرند و همچنین از آنجای که مهاجران منزلت اجتماعی خود را در نسبت با جامعه محل مهاجرت‌شان ارزیابی می‌کنند، حاضرند در این بخش‌ها در کشورهای مبدأ فعالیت کنند چرا که در هر صورت مزایا و منزلت بیشتری برای آنان نسبت به جامعه مبدأ به همراه دارد (Massey et al., 1999).

نظریه‌های که ابعاد اجتماعی مهاجرت را نیز برجسته کرده‌اند حائز دلالت‌های مهمی برای توضیح مهاجرت هستند. در این میان می‌توان به نظریه شبکه اشاره کرد که بر روابط اجتماعی مهاجران در جامعه مقصد و مبدأ تأکید دارد. روابط اجتماعی مهاجران به عنوان یک منبع حمایتی ضمن فراهم کردن اطلاعات برای آنان در زمینه‌های نظیر در دسترس بودن مشاغل یا قیمت نسبی نیروی کار در کشور مقصد، خطرات مهاجرت را نیز کاهش می‌دهد (Massey et al., 1993). نظریه بنیادین مهاجرت نیز عوامل دافعه مهاجرت در کشورهای مبدأ نظیر بیکاری، دستمزد پایین، ناآرامی‌های سیاسی و عوامل جاذبه کشورهای مقصد مانند فرصت‌های شغلی، دستمزد بالاتر و ثبات سیاسی برای توضیح مهاجرت برجسته می‌کند (Martin, 2022). بر این اساس می‌توان گفت مهاجرت بین‌المللی نتیجه مجموعه‌ای از عوامل در سطح کلان در کشورهای مبدأ و مقصد مهاجرت و همچنین انتظارات مهاجران از مزایای مهاجرت است. البته مهاجرات‌های ناشی از بی‌ثباتی سیاسی و ناامنی متفاوت از مهاجرت‌های اقتصادی است. در این نوع مهاجرت‌ها، مهاجران برای حفظ جان خود و خانواده‌شان اقدام به مهاجرت می‌کنند.

### پیشینه پژوهش

مرور پیشینه پژوهش‌های داخلی در ارتباط با حضور مهاجران افغانستانی در ایران را می‌توان حول چند موضوع دسته‌بندی کرد. دسته نخست، بر عوامل حضور مهاجرت افغانستانی‌ها در ایران تمرکز داشته‌اند. در این زمینه آنها نشان می‌دهند که جنگ داخلی و بین‌المللی، ناامنی، نبود فرصت‌های شغلی و بنابراین بیکاری و فقر، شبکه‌های فراملی مهاجرتی، همسایه بودن و مرز مشترک، ادامه تحصیلات، پیروی از خانواده، نبود امنیت برای شیعیان در سایه حکومت طالبان از عمده عوامل مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران هستند (عباسی‌شوازی و همکاران، ۱۳۹۵؛ محمدی و همکاران، ۱۳۹۸؛ Wickramasekara et al., 2006). در سطح خرد نیز ویژگی‌های نظیر سن (افراد در سن ۱۸ الی ۲۵ سال)، تحصیلات (افراد با تحصیلات بالاتر)، تاهل (افراد مجرد) و قومیت (هزاره و تاجیک) بیشترین اثر را بر تمایل به مهاجرت دارند (صادقی و همکاران، ۱۳۹۸).

نوبه خود موجب افزایش مهاجرت شده است. به‌طور خلاصه، این دیدگاه نظری بر تغییر الگوهای جمعیتی و اقتصادی تأکید دارد که نتیجه آن کاهش تعداد افراد بومی برای پر کردن مشاغل کم‌مهارت است. این وضعیت به نوبه خود منجر به پرشدن فزاینده این مشاغل توسط مهاجران کم‌مهارت و تغییرات همراه در ترکیب قومی جوامع پذیرنده می‌شود (Coleman, 2006).

اقتصاددانان نیز به نظریه‌های عقلانی رفتار انسانی متکی هستند. آنها پیش‌فرض‌های خود را عمدتاً در چارچوب مفاهیم کمبود و انتخاب مطرح می‌کنند و همانند جامعه‌شناسان، توجه ویژه‌ای به مسئله گزینش‌پذیری دارند تا علل و تأثیرات مهاجرت را بررسی کنند. در اقتصاد کلان موضوعاتی نظیر ارزش مهاجران برای جامعه میزبان (ثروت و مهارت) و مقصد (نیروی کار) و سودهای خاص ناشی از مهاجرت مورد توجه است. در اقتصاد خرد، اقتصاددانان، مهاجران را به مثابه عاملانی حداکثرکننده مطلوبیت در نظر می‌گیرند که فرصت‌ها را براساس محاسبه هزینه-فایده ارزیابی نموده و بر مبنای این ارزیابی عمل می‌کنند (Brettell & Hollifield, 2022). در این رشته نیز چند رویکرد نظری به تبیین مسئله مهاجرت پرداخته‌اند. براساس نظریه‌های بنیادی مهاجرت، عوامل دافعه کشورهای مبدأ نظیر بیکاری، دستمزد پایین، ناآرامی‌های سیاسی و عوامل جاذبه کشورهای مقصد نظیر فرصت‌های شغلی، دستمزد بالاتر و ثبات سیاسی توضیح دهنده مهاجرت است. البته این مدل پیچیدگی‌های تصمیم‌گیری فردی را نادیده می‌گیرد. براساس رویکرد اقتصاد جدید مهاجرت کار<sup>۱</sup> مهاجرت تصمیمی خانوادگی است، نه فردی و هدف آن کاهش ریسک اقتصادی از طریق تنوع‌بخشی به درآمد است (Martin, 2022).

از میان نظریه‌های که مرور شدند، چند نظریه قدرت تبیین‌کنندگی بیشتری برای توضیح مهاجرت به‌ویژه مهاجرت غیرقانونی دارند. نظریه‌های نوین اقتصادی با تکیه بر مفهوم «مدت‌زمان مورد انتظار اجتماعی» توضیح می‌دهند که شرایط بازار کار در هر دو کشور مبدأ و مقصد نه تنها بر بازده مورد انتظار مهاجران از کار، بلکه بر طول افق زمانی آن‌ها و همچنین تحمل دوره‌های بیکاری تأثیر می‌گذارد. بنابراین، اهمیت اشتغال، تداوم آن و همچنین پویایی‌های اسکان جریان‌های کاری را به شکلی مناسب‌تر تبیین می‌کنند (Bean & Brown, 2022). برای مثال مهاجران ممکن است به امید داشتن شرایط بهتر از آینده در کوتاه‌مدت حاضر به کار در مشاغل کم درآمد نیز باشند. در همین راستا نظریه بازار کار دوگانه با برجسته کردن «دوگانگی اقتصادی» بازار کار و سرمایه یعنی بخش‌های سرمایه‌بر که نیازمند نیروی کار ماهر است و بخش‌های کاربر که نیازمند نیروی کار

<sup>1</sup> New Economics of Labor Migration - NELM

جمعیتی و زمینه‌ای، قومیت، تحصیلات، وضعیت زناشویی، ترکیب همسایگان و مدت مهاجرت در ایران اثر معنی‌داری بر نیت مهاجرتی بازگشت‌کنندگان داشته است. از همین رو، می‌توان گفت بازگشت به افغانستان تجربه‌ای شکست خورده‌ای است که در آن بسیاری از بازگشت‌کنندگان نه تنها به خاطر عوامل فردی و زمینه‌ای، بلکه به خاطر ساختار وضعیت نامناسب امنیتی و اقتصادی قصد مهاجرت دوباره دارند (عباسی‌شواری و همکاران، ۱۳۹۵).

مهاجرت افغانستانی‌ها موضوع مطالعه پژوهش‌های خارجی نیز بوده است. برای مثال، مونستی<sup>۱</sup> و همکاران (۲۰۰۶) نشان می‌دهد که مهاجرت تنها واکنشی به جنگ و فقر نیست، بلکه یک راهبرد معیشتی تاریخی و فرهنگی است. براین اساس افغان‌ها از طریق مهاجرت، خطرات اقتصادی و امنیتی را کاهش می‌دهند و به دارایی‌های خود تنوع می‌بخشند. در این میان عمده علل و انگیزه‌های مهاجرت نیز عبارتند از: جنگ و ناامنی، رشد جمعیت و کمبود زمین، خشکسالی و بحران کشاورزی، نبود حاکمیت قانون و فساد، توسعه نامتوازن اقتصاد و نبود فرصت‌های شغلی به‌ویژه در مناطق محروم. شبکه‌های فراملی مهاجران در کشوری همچون ایران نیز گردش پیوسته مهاجران، پول، کالا و اطلاعات را ممکن ساخته است. این شبکه‌ها فراتر از پیوندهای خویشاوندی و قومی عمل می‌کنند و نقش حیاتی در یافتن شغل، اسکان، اطلاعات و انتقال پول دارند. بیشتر مهاجران به‌صورت غیرقانونی با کمک قاچاقچیان و شبکه‌های اجتماعی وارد ایران می‌شوند. چالش‌های بازگشت مهاجرین نیز عبارتند از: نبود امنیت، شغل و خدمات پایه در افغانستان و تغییر سبک زندگی و انتظارات مهاجران پس از سال‌ها اقامت در کشورهای میزبان.

**لوشمان<sup>۲</sup> و همکاران (۲۰۱۴)** در مطالعه‌ای به دنبال درک ویژگی‌های مهاجران غیرقانونی و عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری آنان برای مهاجرت بوده‌اند. در ارتباط با ویژگی‌های مهاجران یافته‌ها نشان می‌دهد بیش از ۸۰ درصد مرد، میانگین سن آنان در زمان مهاجرت ۲۳ سال و ۷۵ درصد فاقد تحصیلات رسمی هستند. همچنین هزاره‌ها نسبت به پشتون‌ها تمایل بیشتری برای مهاجرت غیرقانونی داشته‌اند. در مجموع، مهاجرت غیرقانونی از افغانستان عمدتاً توسط مردان جوان، کم‌سواد و بیکار انجام می‌شود، دلایل مهاجرت از عوامل امنیتی به اقتصادی تغییر کرده و شبکه‌های اجتماعی و حمایت مالی خانواده نقش کلیدی در تسهیل مهاجرت غیرقانونی ایفا می‌کنند. یافته‌های **سازمان بین‌المللی مهاجرت<sup>۳</sup> (۲۰۱۹)** نیز نشان می‌دهد مهاجرت افغان‌ها تحت تاثیر دو عامل در هم تنیده فقر اقتصادی و ناامنی است که این دو عامل به صورت متقابل هم دیگر را تقویت می‌کنند. همچنین

شرایط و تجربه مهاجران در جامعه ایران موضوع بعدی مورد توجه این مطالعات است. به لحاظ اقتصادی مهاجرت به ایران سبب یادگیری و آموزش و مهارت برای مهاجران شده است. این موارد در کنار میزان اقامت بیشتر و نوع حرفه نیز باعث شده مهاجران به هنگام بازگشت به کشورشان بهتر در بازار کار ادغام شوند. در ایران نیز نوع حرفه و میزان درآمد مهاجران با حضور قانونی و میزان تحصیلات آنان رابطه دارد. همچنین مهاجران از میزان درآمدشان در ایران راضی‌اند و همین رضایت بر پایداری مهاجران و تصمیم دوباره به مهاجرت به ایران تاثیر گذاشته است (عیسی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۹). به لحاظ تجربه اقتصادی مهاجران افغانستانی از لحاظ سلسله مراتب شغلی عمدتاً در مشاغل پایین با سطوح پایین مهارتی و درآمدی متمرکز هستند (صادقی و همکاران، ۱۳۹۶). کارفرمایان نیز عمده دلایل به کارگیری مهاجران اتباع را به ترتیب مسئولیت‌پذیری کارگران، آمادگی برای کارهای سخت، دستمزد پایین‌تر، دشواری برای استخدام کارگران ایرانی و عدم پرداخت هزینه‌های جانبی بیان کرده‌اند (Wickramasekara et al., 2006).

دسته‌ای دیگر از مطالعات وضعیت نسلی مهاجران را بررسی کرده‌اند. در این زمینه یافته‌ها نشان می‌دهد تفاوت‌های بین‌نسلی محسوسی در زمینه سواد بین مهاجران در داخل ایران وجود دارد. در سال ۱۳۹۰ حدود ۶۲ درصد مهاجران خارجی در ایران با سواد بوده‌اند که این میزان برای نسل اول ۴۴ درصد و برای نسل دوم ۷۴ درصد بوده‌است. مقایسه میزان تحصیلات مهاجران افغانستانی بیانگر سطح سواد بالاتر آنها در تمامی گروه‌های سنی در مقایسه با هم‌تایان خود در افغانستان است. این بهبود برای نسل دوم مهاجران به مراتب بیشتر است. ساختار شغلی مهاجران خارجی و مقایسه آن با ایرانی‌ها بیانگر وجود تفاوت و نابرابری محسوسی است. البته شدت این نابرابری‌ها برای نسل دوم در مقایسه با نسل اول اندکی کمتر است (صادقی و همکاران، ۱۳۹۶).

در نهایت، دسته دیگر از مطالعات بازگشت مهاجران به کشور مبدأشان را مورد بررسی قرار داده‌اند. عمده دلایل تمایل مهاجران برای ماندن در ایران عبارت‌اند از: امنیت شغلی و مالی بیشتر، اشتراکات فرهنگی-زبانی و دینی و مذهبی، حمایت از افغانستانی‌ها در نتیجه انقلاب اسلامی و مواردی نظیر جنگ و ناآرامی، نبود امنیت اقتصادی و عدم امنیت برای شیعیان در سایه حکومت طالبان (جمشیدی‌ها و علی‌بابایی، ۱۳۸۱). در مجموع، بازگشت مهاجران به افغانستان موفق نبوده به گونه‌ای که بیش از نیمی از آنها تمایل بسیار بالایی برای مهاجرت دوباره از افغانستان خود را نشان داده‌اند. از میان متغیرهای

<sup>1</sup> Monsutti

<sup>2</sup> Loschmann

<sup>3</sup> International Organization for Migration

پژوهش‌های که مرور شدند، ضمن شناسایی عوامل متعدد برای مهاجرت افغانستانی‌ها، بیشتر بر عوامل داخل افغانستان (عوامل دافعه) برای مهاجرت به کشورهای دیگر تاکید کرده بودند؛ اما اینکه چرا مهاجران افغانستانی ایران را به عنوان مقصد مهاجرت انتخاب می‌کنند (عوامل جاذبه) و در ایران باقی می‌مانند (عوامل تداوم اقامت) تا حدود زیادی در این پژوهش‌ها مغفول مانده است. همچنین این پژوهش‌ها، بیشتر بر مصاحبه با مهاجران افغانستانی برای درک علل مهاجرت آنها تمرکز داشتند، ضمن تاکید بر اهمیت این موضوع، لازم است دیدگاه خبرگان این حوزه که درک عمیق‌تری از علل و سازوکارهای مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران دارند، نیز کاویده شود تا شناخت همه‌جانبه‌تری از این پدیده حاصل شود.

### روش پژوهش و داده‌ها

روش این پژوهش کیفی، مبتنی بر رویکرد تفسیرگرایی است و راهبرد پژوهش بر مبنای روش تحلیل مضمون طراحی شد. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه ساختاریافته بود. جامعه مطالعه را خبرگان حوزه مهاجرت تشکیل می‌دادند. جهت انتخاب مشارکت‌کنندگان پژوهش از فن نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی استفاده شد. براین اساس با چهل نفر از خبرگان مهاجرت در شهر تهران در سال ۱۴۰۴ مصاحبه به عمل آمد. معیارهای انتخاب نمونه داشتن دانش و تجربه در حوزه مهاجرت بود، به‌گونه‌ای که با اساتید دانشگاه، پژوهشگران، وزرای سابق دولت ایران و معاون وزرای دولت افغانستان، نمایندگان مجلس، روزنامه‌نگاران، خبرنگاران، فعالان اجتماعی و فرهنگی حوزه مهاجرت به روش حضوری مصاحبه انجام گردید. دراین زمینه سوال‌های درباره عوامل مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران و پیامدهای آن در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، امنیتی و غیره و ویژگی‌های مهاجران از مصاحبه‌شوندگان پرسیده شد. تجزیه و تحلیل یافته‌ها با کدگذاری سه مرحله: کدهای پایه، کدهای سازمان‌دهنده و کد فراگیری انجام شد. جهت ارتقای کیفیت و اطمینان بخشی به داده‌ها علاوه بر آن که سؤالات مصاحبه بر مبنای ادبیات پژوهش و مفاهیم حساس طراحی شد، راهنمای مصاحبه در اختیار خبرگان این حوزه قرار گرفت و بعد از چند مرحله رفت‌وبرگشت، سؤالات طراحی گردید. برای نیل به اعتماد به یافته‌ها، از راهبردهای همچون جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها به صورت رفت و برگشتی، مثلث‌سازی<sup>۳</sup> از طریق گردآوری شواهد از منابع مختلف حوزه مربوطه استفاده گردید. ملاحظات اخلاقی به‌منظور جمع‌آوری داده‌ها عبارت بودند از: جلب رضایت مشارکت‌کنندگان برای انجام

شبکه‌های فراملی نقش حیاتی در تسهیل مهاجرت و کاهش هزینه‌های آن ایفا می‌کنند. در نهایت، بهبود شرایط امنیتی و اقتصادی کلید کاهش تمایل به مهاجرت هستند.

**ناصح<sup>۱</sup> (۲۰۲۴)** به بررسی وضعیت مهاجران افغانستانی در ایران پرداخته است. برآوردهای این مطالعه نشان می‌دهد ایران میزبان میلیون‌ها مهاجر افغانستانی است (۳/۵ تا چهار میلیون نفر). از میان این مهاجران تنها هشتصد هزار نفر کارت آمایش دارند و حدود ۱/۵ میلیون نفر پاسپورت دارند که به آنها اجازه اقامت موقت می‌دهد و سایر آنها (حدود ۱/۵ تا دو میلیون نفر) به صورت غیرقانونی در ایران اقامت دارند. از علل عمده مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران به مواردی نظیر جنگ و ناامنی، فقر و بحران‌های اقتصادی و پیوندهای تاریخی، فرهنگی و مذهبی اشاره شده است. عمده دلایل ایران برای میزبانی مهاجران افغانستانی، انگیزه‌های بشردوستانه، ملاحظات اقتصادی نظیر پذیرش نیروی کار ارزان برای بخش‌های خاصی از اقتصاد و نفوذ ژئوپولیتیک اشاره شده است. وضعیت مهاجران افغانستانی در ایران نیز به بن‌بست رسیده است. آنها نه می‌توانند در ایران به صورت کامل ادغام شوند و نه می‌توانند با امنیت خاطر به کشور خود بازگردند. با وجود این که ایران چندین دهه میزبان چند میلیون اتباع افغانستانی بوده است؛ اما سیاست‌های نظام‌مند برای ادغام آنها تدوین و اجرا نشده است به نحوی که سیاست‌های و اقدامات در قبال آنان همواره بین میزبانی اجباری (به دلایل اقتصادی و انسانی) و اخراج‌های دوره‌ای (به دلایل سیاسی و امنیتی) در نوسان بوده است.

**دشتی<sup>۲</sup> (۲۰۲۲)** چهار روند تاریخی در مهاجرت خارجی افغانستانی‌ها را شناسایی کرده است که عبارتند از: الف) اشغال شوروی (۱۹۷۹-۱۹۸۹)، در این سال‌ها بیش از شش میلیون افغانستانی به کشورهای همسایه مهاجرت کردند، ب) جنگ داخلی و دوره طالبان (دهه ۱۹۹۰)، در این دهه درگیری‌های داخلی و حاکمیت طالبان موج جدیدی از مهاجرت را ایجاد کرد، ج) دوره پس از ۲۰۰۱، در این دوره با وجود بازگشت میلیون‌ها مهاجر به افغانستان، ناامنی و فساد اداری بازم باعث تداوم مهاجرت شد و د) بازگشت طالبان در سال ۲۰۲۱ پس از خروج نیروهای آمریکایی و سقوط دولت. دشتی تعیین‌کننده‌های اصلی مهاجرت در این دوره‌ها را بی‌ثباتی سیاسی و اقتصادی ناشی از چهار دهه جنگ، مداخلات کشورهای خارجی از جمله شوروی و آمریکا، خشکسالی و قحطی ناشی از تغییرات آب و هوایی و ناامنی و تهدید جانی برمی‌شمارد. مقصد مهاجران نیز کشورهای ایران و پاکستان بوده و ترکیه نیز به عنوان مسیر عبور به اروپا به ویژه آلمان مورد توجه بوده است.

<sup>1</sup> Naseh

<sup>2</sup> Dashti

<sup>3</sup> Triangulation

مصاحبه و ضبط آن؛ حفظ گمنامی مشارکت‌کنندگان و رعایت بی‌طرفی در تفسیر یافته‌ها.

## یافته‌ها

یافته‌ها نشان داد، مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران دلایل متعدد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و امنیتی-سیاسی دارد. در ادامه به

بررسی مضامین هر یک از ابعاد فوق پرداخته شده است.

## ۱. بُعد اقتصادی

جدول ۱، مضامین عمده علل اقتصادی مهاجرت اتباع به ایران را نشان می‌دهد.

جدول ۱. تحلیل مضمون علل اقتصادی مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران  
Table 1. Thematic Analysis of the Economic Causes of Afghan Migration to Iran

مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
مهاجرت در نتیجه فقر شدید، کاهش کمک‌های مالی بین‌المللی، مهاجرت برای پیدا کردن کار، افغانستان به‌عنوان جامعه‌ای فقیر، نابرابری بین مناطق مختلف کشور.	فقر شدید در افغانستان	معیشت شکننده ناشی از فقر ساختاری
نگاه مثبت حکمرانان به نیروی کار ارزان مهاجران، عدم تمایل طبقه تحصیل کرده برای انجام کارهای یدی، کاهش نیروی کار یدی در ایران، نیازمندی اقتصادی ایران به نیروی کار ارزان، نیاز و نفع کارفرماها به نیروی کار ارزان.	نیاز بخش‌های از اقتصاد ایران به نیروی کار مهاجران	وابستگی ساختاری به نیروی کار کم‌مهارت جایگزین
بی‌سواد بودن بخش زیادی از مهاجران، پایین بودن سطح مهارت در میان مهاجران	پایین بودن سطح مهارت در میان مهاجران	
اقتصاد یارانه‌ای ایران و قیمت پایین کالاها و پایین بودن نرخ کالا و خدمات در ایران	اقتصاد یارانه‌ای ایران و ارزان بودن کالا و خدمات برای مهاجران	اقتصادی یارانه‌ای به مثابه عامل جذب مهاجرت

همان‌گونه که در جدول ۱ مشاهده می‌شود سه مضمون فراگیر توضیح دهنده پیشران‌های اقتصادی مهاجرت اتباع به ایران است. نخست، معیشت ساکنان افغانستان در نتیجه فقر ساختاری شکننده است و شرایط اقتصادی و اجتماعی پس از تسلط طالبان در سال ۱۴۰۰ این وضعیت را تشدید کرده است. براساس برخی از گزارش‌ها بیش از هفتاد درصد جمعیت این کشور در فقر زندگی می‌کنند (UNPD, 2024). افزون بر فقر، نابرابری در میان بخش‌های مختلف افغانستان برجسته است. از یک سو، شکاف عمیقی بین فقرا و ثروتمندان متشکل از اقلیت زمین‌داران بزرگ، مقامات، نظامیان و قاچاقچیان و اکثریت فقیر متشکل از کشاورزان خرده‌پا، کارگران روزمزد، دام‌داران و عشایر و طبقه حاشیه شهری وجود دارد. از سوی دیگر، بین مناطق شهری و روستایی و گروه‌های قومی و زبانی نیز نابرابری وجود دارد. طی دهه‌های گذشته فقر و نابرابری به دلایل جنگ، فساد، ساختارهای قومی-قبیله‌ای و تغییر حکومت‌ها به پدیده‌ای ساختاری، چندبعدی و عمیقاً ریشه‌دار بدل شده است. این موارد، سبب فقر در میان بخش زیادی از جمعیت شده است. در مجموع، نابرابری، بیکاری، فقر و معیشت شکننده در نتیجه آنها، از عمده علل مهاجرت هستند. کاهش کمک‌های بین‌المللی در سال‌های اخیر نیز به تشدید فقر منجر شده است. در این رابطه E19<sup>۱</sup> بیان داشته‌اند:

«براساس گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی حدود یک سوم افغانستان در فقر و گرسنگی شدید زندگی

می‌کنن و میزان فقر عمومی بسیار بیشتر است، خوب اینکه تلاش می‌کنن از افغانستان خارج بشن، طبیعیه برای زنده ماندن.»

همچنین یکی از عناصر مهم در جذب و ادامه اقامت مهاجران افغانستانی در ایران، وابستگی ساختاری بخش‌های از اقتصاد ایران به نیروی کار کم‌مهارت جایگزین و ارزان‌قیمت است. از سوی دیگر نگاه مثبت برخی از حکمرانان و کارفرمایان به استفاده از نیروی کار ارزان سبب تقویت جذب مهاجران در این بخش‌های اقتصادی شده است. لازم به گفتن است که عمده مهاجران افغانستانی بی‌سواد یا کم‌سواد و کم‌مهارت هستند. بدین ترتیب، تقاطع سه عامل کلیدی یعنی نیاز بخش‌هایی از اقتصاد ایران به نیروی کار ارزان، تمایل نداشتن نیروی کار داخلی به فعالیت در این بخش‌ها و وجود نیروی کار کم‌مهارت و ارزان در افغانستان، سبب مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران و جذب آنها در این بخش‌های اقتصادی شده است. در این رابطه E33 بیان داشته‌اند:

«نیروهایی که از بیرون ایران می‌آیند، نیروهای ماهر نیستند مانند افغانستانی و بی‌سواد هستند، بنابراین ایران مزیتی شده برای مهاجرانی که ایران رو بیشتر برای کار یدی و بدنی انتخاب کردن.»

در نهایت، وجود نظام یارانه گسترده در کشور و به تبع آن پایین بودن قیمت انرژی، خدمات عمومی و کالاهای اساسی در مقایسه با کشورهای منطقه، به‌مثابه عامل جاذبه اقتصادی برای مهاجران

<sup>۱</sup> به منظور حفظ گمنامی مصاحبه‌شونده‌گان تنها به شماره مشارکت‌کنندگان در پژوهش اشاره شده است.

کشور را نابود کرد و باعث شکل‌گیری حکومت ناتوان و شکننده شده است. در چنین شرایطی، امنیت وجودی شهروندان افغانستانی به طور مداوم در معرض تهدید قرار گرفته است. در نتیجه بسیاری از ساکنان این کشور برای حفظ جان خود و خانواده‌شان مجبور به مهاجرت از جمله به ایران شده‌اند. با اتمام جنگ و برقرار امنیت نسبی نیز بسیاری از پناهنده‌ها تمایلی برای بازگشت به افغانستان نداشته و در ایران ماندگار شده‌اند. بنابراین شاهد تثبیت حضور بخش زیادی از مهاجران در کشور می‌باشیم. E14 در این زمینه بیان کرده‌اند:

«وقتی کودتای کمونیست‌ها اتفاق افتاد بعد از یک سال شوروی به این کشور حمله کرد. حضور افغان‌ها در اینجا دیگه پدیده پناهندگی بود، یا زمانی که آمریکا حمله کرد باز هم دسته‌ای دیگر به ایران پناهنده شده و بخش زیادی از این‌ها دیگر به کشورشان بازنگشتن.»

تغییرات مداوم و اغلب همراه با خشونت در نظام‌های سیاسی حاکم بر افغانستان، علت ناامنی ساختاری و شکست فرایند ایجاد ملت واحد در این کشور بوده است. بخشی از این بی‌ثباتی سیاسی ریشه در بافت اجتماعی چند پاره این کشور دارد. جامعه افغانستان با ترکیبی از گروه‌های قومی و مذهبی متنوع (عمدتا پشتون، تاجیک، هزار و ازبک/تسنن/تشیع) تعریف شده که هویت‌های قومی قبیله‌ای آنها بر هویت ملی تقدم دارد. از سوی دیگر در غیاب قرارداد اجتماعی فراگیر، مبتنی بر توزیع منصفانه منابع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بین همه گروه‌ها، رقابت بر سر کنترل دولت مرکزی به میدانی برای تعارضات قومی بدل شده است. این وضعیت با نفوذ ایدئولوژی‌های تندروانه و تمامیت خواه در درون برخی از گروه‌ها تشدید شده که به جای تاکید بر دولت-ملتی واحد، بر انحصارطلبی قومی و حذف دیگری‌ها تاکید دارد. بنابراین، هر تغییر حکومت نه به‌مثابه گذاری مسالمت آمیز، بلکه به‌مثابه تغییر خشونت بار تجربه شده است که به جای حل منازعه دموکراتیک مسئله، به تداوم چرخه خشونت و ناامنی مستمر دامن زده است. E8 در این باره گفته است:

«افغانی‌ها در مناطق مختلف به شدت در تعارض با هم هستند. هزاره و تاجیک با مناطق پشتو متفاوت هستند و هیچگاه اجازه نمی‌دهن رئیس جمهور از آن مناطق انتخاب شود. این تضادها در دهه‌های اخیر بارها فعال شده است و سبب خشونت شده است.»

افغانستانی عمل کرده است. این شکاف قیمتی بین ایران و کشورهای همسایه افغانستان، مهاجران را به‌رغم دریافت دستمزدهای پایین به سمت ایران سوق داده است. این وضعیت هزینه‌های زندگی و حتی هزینه‌های ماندگاری را برای آنان به شکل قابل توجهی کاهش داده و امکان پس‌انداز و ارسال حواله را برای خانواده‌هایشان را در کشور مبدا فراهم کرده است. مهاجران افغانستانی از طریق صرافی‌ها، حواله‌های زیادی را به کشورشان و برای خانواده‌هایشان ارسال می‌کنند. همچنین زیست بسیاری از مهاجران مجرد در محل کار بدون هزینه اسکان یا اقامت چندین نفر از آنها در یک منزل ارزان قیمت هزینه‌های زندگی آنان را کاهش داده است. پس نظام یارانه‌ای کشور به صورت یک عامل پنهان و پیش‌بینی نشده جذابیت کشور را به‌عنوان مقصد مهاجرتی افزایش داده است. این عامل در کنار هزینه‌های پایین زندگی مهاجران ایران را به مقصدی مناسب برای آنان تبدیل کرده است. E4 در این زمینه بیان داشته‌اند:

«ما جامعه‌ای هستیم که بیشتر به یارانه متکی هستیم. خیلی از زمینه‌ها برای اینها کشش مهاجرتی ایجاد کرده. اینها اولین انتخابشون، مطلوب‌ترین انتخابشون ایران است.»

## ۲. بُعد سیاسی - امنیتی

برخی از عوامل سیاسی-امنیتی در جامعه افغانستان و ایران نیز زمینه‌ساز مهاجرت به ایران بوده است. جدول ۲ مضامین این حوزه را نشان می‌دهد.

افغانستان در دهه‌های اخیر، شاهد جنگ، درگیری‌های طولانی مسلحانه و بی‌ثباتی سیاسی بوده است. این موارد سبب الگوی مهاجرت اجباری گسترده شده است. حمله نظامی اتحاد جماهیر شوروی (در سال ۱۳۵۸) و در ادامه مداخله نظامی به رهبری ایالات متحده (در سال ۱۳۸۰) به همراه درگیری‌های داخلی بین گروه‌های مختلف، هر یک به نوبه خود سبب تشدید چرخه خشونت، ناامنی گسترده و تضعیف اقتصاد این کشور شده است. پس از خروج شوروی، رقابت میان گروه‌های مختلف از جمله طالبان برای به دست گرفتن قدرت به جنگ داخلی منجر شد. تسلط حکومت طالبان در طی سال‌های (۸۰-۱۳۷۵) نمونه برجسته سرکوب سایر گروه‌های جامعه افغانستان بود. این توالی طولانی مدت از جنگ و ناامنی، برخی از زیرساخت‌های حیاتی این

## جدول ۲. عوامل سیاسی - امنیتی زمینه‌ساز مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران

Table 2. Political-Security Factors Underlying the Migration of Afghan to Iran

مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
زمینه‌های تاریخی مهاجرت به ایران، پناهنده‌شدن در نتیجه جنگ، حمله شوروی، جنگ و ناامنی و جنگ بین پاکستان و افغانستان	جنگ و ناامنی	بی‌ثباتی سیاسی-اجتماعی و تغییر ساختاری خشونت‌آمیز
استقرار حکومت طالبان و ایجاد ناامنی، بحرانی‌شدن زندگی در افغانستان در نتیجه تغییر حکومت، عدم احساس امنیت در میان کارگزاران دولتی و نظامی.	تغییر حکومت و بی‌ثباتی سیاسی	تضاد و درگیری بین گروه‌های قومی و مذهبی
درگیری بین گروه‌های قومی-مذهبی	تضاد و درگیری بین گروه‌های قومی و مذهبی	استقرار حکومت طالبان با ویژگی‌های ایدئولوژیک، استقرار حکومت سنتی ناتوسعه‌گرا و عدم استقرار دولت مدرن
استقرار حکومت طالبان با ویژگی‌های ایدئولوژیک، استقرار حکومت سنتی ناتوسعه‌گرا و عدم استقرار دولت مدرن	دولت طالبان به مثابه دولت سنتی ناتوسعه‌گرا	ناتوانی دولت برای پرداخت حقوق کارکنان و استقرار دولت ناکارآمد
ناتوانی دولت برای پرداخت حقوق کارکنان و استقرار دولت ناکارآمد	دولت طالبان به عنوان ناتوان	تلاش طالبان برای تغییر ترکیب قومی جمعیت و کوچ اجباری اقوام، پاک‌سازی برخی از قومیت‌ها ساکن در روستاها و مهاجرت نخبگان به دلیل محدودیت‌ها.
تلاش طالبان برای تغییر ترکیب قومی جمعیت و کوچ اجباری اقوام، پاک‌سازی برخی از قومیت‌ها ساکن در روستاها و مهاجرت نخبگان به دلیل محدودیت‌ها.	دولت طالبان به عنوان سرکوب‌گر	مشارکت ندادن سایر قومیت‌ها توسط حکومت، ممنوعیت تحصیل دختران، محدود کردن مشارکت اجتماعی زنان، محدود کردن آزادی‌های فردی و اجتماعی، سرخوردگی اجتماعی در نتیجه محدودیت‌ها و مهاجرت به منظور تحصیل زنان
مشارکت ندادن سایر قومیت‌ها توسط حکومت، ممنوعیت تحصیل دختران، محدود کردن مشارکت اجتماعی زنان، محدود کردن آزادی‌های فردی و اجتماعی، سرخوردگی اجتماعی در نتیجه محدودیت‌ها و مهاجرت به منظور تحصیل زنان	دولت طالبان به عنوان دولت طرد کننده	نگاه مثبت رهبری انقلاب به مهاجران، دفاع از حضور مهاجران در نتیجه ایدئولوژی انقلابی، نگاه مثبت بخشی از حاکمیت به فاطمیون، حمایت حکومت ایران از برخی از مهاجران، استفاده از مهاجران برای مشارکت در جنگ.
نگاه مثبت رهبری انقلاب به مهاجران، دفاع از حضور مهاجران در نتیجه ایدئولوژی انقلابی، نگاه مثبت بخشی از حاکمیت به فاطمیون، حمایت حکومت ایران از برخی از مهاجران، استفاده از مهاجران برای مشارکت در جنگ.	نگاه مثبت حاکمیت به مهاجران به دلیل ایدئولوژی آن	بی‌نظمی حاکم بر مدیریت کلان کشور و وجود مشکلات عمده در اداره کشور
بی‌نظمی حاکم بر مدیریت کلان کشور و وجود مشکلات عمده در اداره کشور	ضعف در اداره کشور در سطح کلان	انجام اقدامات کم اثر در مواجهه با مهاجران، دیوارکشی در مرزها به مثابه پدیده غیرانسانی و عدم ایجاد مرزهای اقتصادی
انجام اقدامات کم اثر در مواجهه با مهاجران، دیوارکشی در مرزها به مثابه پدیده غیرانسانی و عدم ایجاد مرزهای اقتصادی	تدارک اقدامات کم اثر برای کنترل مرزها	رها بودن مرزها به دلیل بی‌توجهی مسئولین و عدم امکان کنترل مرزها از سوی
رها بودن مرزها به دلیل بی‌توجهی مسئولین و عدم امکان کنترل مرزها از سوی	عدم کنترل موثر مرزها	عدم سیاست‌گذاری برای مهاجرت به دلیل موقتی دیدن آن، نبود سیاست‌های سخت‌گیرانه در مقابل ورود مهاجران، فقدان رویکرد سیاستی مشخص برای جذب مهاجران، رها بودن موضوع زیست اتباع مهاجران، فقدان سیاست‌گذاری برای جذب مهاجران نخبه و نبود سیاست‌گذاری برای جذب سرمایه‌های مهاجران.
عدم سیاست‌گذاری برای مهاجرت به دلیل موقتی دیدن آن، نبود سیاست‌های سخت‌گیرانه در مقابل ورود مهاجران، فقدان رویکرد سیاستی مشخص برای جذب مهاجران، رها بودن موضوع زیست اتباع مهاجران، فقدان سیاست‌گذاری برای جذب مهاجران نخبه و نبود سیاست‌گذاری برای جذب سرمایه‌های مهاجران.	سیاست‌گذاری نامناسب برای مدیریت مهاجرت	نداشتن سازمان ملی مهاجرت، تعدد نهادی دخیل در موضوع مهاجرت و انجام اقدامات موازی، مواجهه جزیره‌ای نظام حکمرانی با مهاجران، اختلافات بین‌سازمانی در ساماندهی مهاجران، تعارض در منافع سازمانی در ساماندهی اتباع، تعارض منافع سازمان‌ها و اهمیت نداشتن مسئله مهاجران برای برخی از دستگاه‌های متولی و اتخاذ راه‌حل‌های اوژانسی برای مسائل به وجود آمده.
نداشتن سازمان ملی مهاجرت، تعدد نهادی دخیل در موضوع مهاجرت و انجام اقدامات موازی، مواجهه جزیره‌ای نظام حکمرانی با مهاجران، اختلافات بین‌سازمانی در ساماندهی مهاجران، تعارض در منافع سازمانی در ساماندهی اتباع، تعارض منافع سازمان‌ها و اهمیت نداشتن مسئله مهاجران برای برخی از دستگاه‌های متولی و اتخاذ راه‌حل‌های اوژانسی برای مسائل به وجود آمده.	ساختار نهادی و رویه‌های نامناسب برای مدیریت مهاجرت	قیمت بالایی هزینه‌های ورود قانونی، مشکلات عدیده در صدور ویزا و تمدید آن، فراهم کردن زمینه مهاجرت غیرقانونی با محدود کردن مسیرهای قانونی، غیرقانونی‌شدن مهاجرت به عنوان پیامد به‌کارگیری روش‌های قهری و فراهم نکردن شرایط حضور قانونی مهاجران.
قیمت بالایی هزینه‌های ورود قانونی، مشکلات عدیده در صدور ویزا و تمدید آن، فراهم کردن زمینه مهاجرت غیرقانونی با محدود کردن مسیرهای قانونی، غیرقانونی‌شدن مهاجرت به عنوان پیامد به‌کارگیری روش‌های قهری و فراهم نکردن شرایط حضور قانونی مهاجران.	فراهم کردن زمینه‌های مهاجرت غیرقانونی با اتخاذ رویه‌های ناکارآمد برای مهاجرت قانونی	بی‌اثربودن دیوارکشی به دلیل فساد در عوامل کنترل آنها، فساد برخی از مسئولان در واگذاری مقاطع کاری‌ها به مهاجران، دریافت رشوه از سوی برخی از کارگزاران مهاجرت و فاسد در میان کارگزاران کنترل مرزها.
بی‌اثربودن دیوارکشی به دلیل فساد در عوامل کنترل آنها، فساد برخی از مسئولان در واگذاری مقاطع کاری‌ها به مهاجران، دریافت رشوه از سوی برخی از کارگزاران مهاجرت و فاسد در میان کارگزاران کنترل مرزها.	فساد در میان برخی از متولیان مهاجرت	فقدان شناخت حکمرانی از مهاجران، نبود نظام ثبت و ضبط ملی داده‌های مهاجران و عدم مراکز تحقیقاتی در حوزه مهاجرت
فقدان شناخت حکمرانی از مهاجران، نبود نظام ثبت و ضبط ملی داده‌های مهاجران و عدم مراکز تحقیقاتی در حوزه مهاجرت	عدم شناخت نظام حکمرانی از مهاجران	

محدودیت‌های شدید بر آزادی‌های فردی و اجتماعی دامن زده است. این عوامل، مهاجرت اجباری را به‌ویژه در سال‌های اخیر را تشدید کرده است. بسیاری از مصاحبه‌شوندگان بر این ویژگی‌های حکومت طالبان اشاره داشته‌اند:

از طرفی دیگر حکومت طالبان در دو دوره مختلف با ویژگی‌هایی همچون فراگیر نبودن، ضعف ساختاری، ناکارآمدی، مخالفت با توسعه، گرایش‌های سنتی، رویکرد سرکوب‌گرانه و سیاست‌های طردکننده، به تعمیق بحران‌های افغانستان از جمله فقر گسترده، ناامنی‌های و

«در چند سال اخیر جامعه افغانستان دولت مرکزی اش از هم پاشیده و دولت جدیدی آمده که همه مرزهای اخلاقی رو واقعاً درنوردیده است و خیلی توجهی به حقوق دیگران ندارد به لحاظ ایدئولوژیکی هم ذهنیت‌های تاریخی غلط دارد.» (E26)

در ایران نیز نظام حکمرانی با تأکید بر حکمرانی مهاجرت نشان می‌دهد که برخی ویژگی‌های این نظام، به تشدید مهاجرت اتباع افغانستانی به داخل کشور دامن زده است. در این زمینه، سه مضمون کلیدی قابل شناسایی است: نخست، مدیریت ضعیف کلان کشور در دهه‌های اخیر. باید گفت دولت‌ها نتوانسته‌اند در حوزه‌های مختلف، مدیریت مؤثری اعمال کنند. این ضعف مدیریتی سبب بروز مشکلات ساختاری متعددی در سطوح گوناگون شده است. دوم، حکمرانی ناکارآمد مهاجرت در سطح ملی. این مقوله، خود به نوعی زیرمجموعه‌ای از مدیریت ضعیف کلان کشور محسوب می‌شود. باید گفت با وجود پنج دهه سابقه مهاجرت اتباع افغانستان و سایر کشورها، کشور فاقد سیاست جامع مهاجرتی و نیز نهادهای یکپارچه و کارآمد برای مدیریت این پدیده است. همانگونه که جدول ۲ نشان می‌دهد، مهمترین مصادیق این ناکارآمدی عبارتند از: عدم شناخت صحیح نظام حکمرانی از پدیده مهاجرت و مهاجران، تدارک اقدامات کم اثر برای کنترل مرزها، سیاست‌گذاری نامناسب برای مدیریت مهاجرت، فراهم کردن زمینه‌های مهاجرت غیرقانونی با اتخاذ رویه‌های ناکارآمد برای مهاجرت قانونی و فساد در میان برخی از متولیان امر. ترکیب این عوامل به تشدید روند مهاجرت شهروندان افغانستانی به ایران انجامیده است. E17 در زمینه سیاست‌گذاری مهاجرت بیان کرده است:

«ما حضور مهاجرین رو یک پدیده موقت دیدیم و به همین دلیل هیچ قانون یا سیاست پایداری تنظیم نکردیم برای این موضوع، مقطعی نگاه می‌کنیم یک سیاستی می‌گذاریم یک رئیس جمهوری می‌گه جذب یکی می‌گه دفع طرد، هیچ سیاست منسجم و مشخصی وجود ندارد.»

همچنین یکی دیگر از عوامل مؤثر در نگرش و سیاست‌گذاری نسبت به مهاجران افغانستانی در کشور، طرز تلقی یا ایدئولوژی رسمی برآمده از انقلاب اسلامی است که بر همبستگی میان مسلمانان و وظیفه دینی حمایت از مستضعفان تأکید دارد. این ایدئولوژی، که ریشه در گفتمان امت واحده اسلامی دارد، مرزهای ملی را امری قراردادی و ثانویه می‌داند و اولویت را به پیوندهای دینی می‌دهد. بر این مبنا، حمایت از پناهندگان و مهاجران افغانستانی، نه به مثابه سیاستی بشر دوستانه بلکه در چارچوب تکالیف دینی و مسئولیت اخلاقی در برابر «برادران و خواهران مسلمان» که در رنج مضاعف ناشی از جنگ و

آوارگی یا وضعیت وخیم اقتصادی هستند، توجیه شده است. این رویکرد زمینه مشروعیت داخلی برای پذیرش مهاجران را فراهم آورده است. البته در طی سال‌های بعد از انقلاب لزوماً همیشه این نگاه و رویکرد حاکم نبوده است و در برخی از موارد، تقاطع و گاه تنش بین انگیزه‌های ایدئولوژیک با ملاحظات امنیتی، اقتصادی و اجتماعی، همواره سیاست‌های عملی ایران را نسبت به مهاجران تحت تأثیر قرار داده و پویایی پیچیده‌ای به آن بخشیده است. نمونه بارز آن اخراج میلیونی مهاجران غیرقانونی در بعد از جنگ دوازده روزه بود. در این در حالی است که چند سال قبل به هنگام سرکارآمدن دولت طالبان و رویدادهای ناگوار بعد از آن سیاست درهای باز بر روی مهاجرین گشوده شده بود. E9 در این زمینه گفته‌اند:

«اولین کاری که اتفاق افتاد، جمله امام خمینی بود که اسلام مرز ندارد و اصطلاح بعد از این صحبت سیاست‌های ایران برای مهاجران افغانستان سیاست ایران سیاست درهای باز بوده. البته در طی دهه‌های بعد این سیاست همیشه رویه معمول نبوده است و در برخی از مواقع مباحث امنیتی، اقتصادی و اجتماعی بر اون سایه افکنده.»

### ۳. بُعد اجتماعی - فرهنگی

عوامل اجتماعی-فرهنگی که بسیاری از آنها ریشه تاریخی دارند نیز ورود مهاجران به کشور را تسهیل کرده است. در ادامه به بررسی عوامل این حوزه پرداخته شده است.

ایران با افغانستان هم به لحاظ ویژگی‌های ملی و هم به لحاظ ویژگی‌های دینی و مذهبی اشتراکات تمدنی و فرهنگی دارد. زبان، نمادها، پیوندها، تاریخ و دین از عمده ویژگی‌های تمدنی مشترک بین دو کشور است. این موارد احساسات مشترک از جمله احساس تعلق به وجود می‌آورند. این تا حدی است که بخش‌های از مردمان دو کشور هم را هموطن می‌دانند و هم‌نواایی و تعلق مشترک زیادی به یک دیگر دارند. براساس همین ویژگی‌ها، در مواقع بحران‌ها و مشکلات اقتصادی نظیر جنگ و ناامنی یا بیکاری و فقر بسیاری از مهاجران افغانستانی ایران را برای کار یا زندگی انتخاب می‌کنند. همچنین این ویژگی‌ها سبب می‌شود که آنان بهتر با جامعه ایران انطباق و با مردم در بخش‌های مختلف ارتباط برقرار کنند. مصاحبه شونده‌گان در ارتباط با ویژگی‌های تمدنی مشترک و اثر آن بر مهاجرت بیان کرده‌اند:

«در بسیاری از موارد گزینه‌ای به جز ایران جلوی راه آنها باز نبود و ایران نیز بخاطر آن پیوندهای تاریخی، عاطفی، فرهنگی، تمدنی و ... برای آنها مقصد مطلوبی بوده.» E22

«اینا خودشون رو خیلی با ایران یکی می‌دونن خیلی‌هاشون بحث مذهب بحث زبان بحث فرهنگ یکسری از آدمها رو شما باهشون صحبت کنی می‌گه

زبان فارسی برای من مهمه، راحت‌تر میتونن با مردم ایران ارتباط بگیرن.» E26

### جدول ۳. مضامین پیش‌ران‌های اجتماعی - فرهنگی مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران

Table 3. Themes of Socio-Cultural Drivers of Afghan Migration to Iran

مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
پیوندهای اجتماعی مهاجران با ساکنان مناطق مرز نشین	پیوندهای اجتماعی با مهاجران با مرزنشینان	
افغانستان به‌عنوان حوزه تمدنی ایران، وجود حوزه تمدنی مشترک و اشتراکات تاریخی و علقه‌های مشترک	وجود پیوندهای تاریخی و تمدنی	وجود پیوندهای تمدنی و فرهنگی بین مهاجران و جامعه میزبان
عدم وجود تفاوت فرهنگی بین مهاجران و جامعه میزبان، وجود اشتراکات زبانی، اشتراکات فرهنگی، وجود اشتراکات دینی و مذهبی و هماهنگ بودن مراکز آموزشی با نیازهای مهاجران	اشتراکات زبانی و دینی	
احساس تعلق پیدا کردن برخی مهاجران به جامعه ایران	به وجود آمدن احساس تعلق	
نگرش مثبت برخی از مردم ایران به حضور مهاجران به دلیل پیوندهای تاریخی، همدلی هنرمندان با مهاجران، حمایت تشکل‌های مردم نهاد از مهاجران و حمایت پژوهشگران و فعالین اجتماعی از حقوق مهاجرین	نگرش مثبت و حمایت بخش‌های از جامعه از مهاجران	همبستگی مدنی و حمایت فعالان اجتماعی از مهاجران
افزایش جمعیت افغانستان در سال‌های اخیر و نرخ باروری بالا در افغانستان	نرخ باروری بالا و افزایش جمعیت	نرخ باروری بالا و افزایش جمعیت
شبکه‌های خویشاوندی یا محلی تسهیل‌کننده مهاجرت و شبکه‌های اجتماعی کارایی در بین مهاجران	شبکه‌های اجتماعی تسهیل‌کننده مهاجرت	سرمایه اجتماعی مهاجرتی
وجود شبکه‌های قاچاق مهاجران	شبکه‌های قاچاق به عنوان تسهیلگر مهاجرت	شبکه‌های قاچاق به عنوان تسهیلگر مهاجرت
ایران به‌عنوان پل گذر به کشورهای اروپایی و رسوب بخشی از مهاجران به غرب در ایران به دلیل محدودیت‌های کشور ترکیه	ایران به عنوان پل برخی از مهاجران به غرب و اقامت موقت آنها در ایران	نقش ایران در شبکه مهاجرتی فرامرزی

نگاه منفی ندارند، اونا رو به‌عنوان هم وطن خودشون می‌دونن یا حداقل نگاه انسانی به موضوع دارند.»

شتاب رشد جمعیت افغانستان در طی سال‌های اخیر یکی دیگر از عوامل مهاجرت بوده است. در یک نگاه کلی جمعیت افغانستان در طی چند دهه گذشته به سرعت و به طور پیوسته رشد کرده است و این کشور یکی از بالاترین نرخ‌های رشد جمعیت را دارد. برای نمونه جمعیت افغانستان با میانگین رشد ۳ درصد از ۳۱ میلیون نفر در طی سال ۱۳۹۵ به حدود ۴۲ میلیون نفر در سال ۱۴۰۳ رسیده است.<sup>۱</sup> عمده چالش‌های ناشی از رشد جمعیت در این کشور عبارت‌اند از فشار بر منابع محدود و بیکاری و مسائل بعدی ناشی از آن از جمله فقر و ناامنی غذایی و در مراحل بعد مهاجرت. E28 در این زمینه گفته است:

«در سال‌های اخیر جمعیت کشور افغانستان افزایش زیادی کرده است، چون نرخ باروری تو این کشور زیاده، مثل ایران نیست، اونجا طرف میرسه به سن سی سالگی شش تا بچه داره. خیلی‌هاشون کار و باری هم ندارن بعد یه مدت از همون بچگی مهاجرت می‌کنن.»

این احساس تعلق مشترک که ناشی از ویژگی‌های تمدنی مشترک است بین برخی شهروندان ایرانی با مهاجرین افغانستانی نیز وجود دارد. بسیاری از مردم ایران در مواقعی که مردم افغانستان با مصائب جمعی مواجه شدند، به اشکال مختلف حامی و یاریگر آنها بوده‌اند. چهره‌های مشهور از جمله هنرمندان، بازیگران، اندیشمندان، چهره‌های ملی و ... نیز با استفاده از رسانه‌ها و تحریک احساسات و عواطف جمعی این احساس تعلق مشترک را بیشتر تقویت کرده‌اند. در حال حاضر نیز برخی از شهروندان در قالب سازمان‌های مردم نهاد و یا به شیوه‌های دیگر از مهاجرین افغانستانی در زمینه‌های مختلف نظیر معیشت، بهداشت، آموزش، کار، حقوق مهاجران و غیره حمایت می‌کنند. این حمایت حتی در سطح مقامات سیاسی نیز تجلی داشته است. فرمان مقام معظم رهبری مبنی بر تحصیل کودکان مهاجر افغانستانی در ایران نمونه بارز آن است. E11 در زمینه احساس تعلق مشترک مردم ایران با مردم افغانستان و حمایت از مهاجران گفته است:

«به دلیل پیوندهای تاریخی که بین دو کشور بوده برخی از مردم از حضور افغانستانی‌ها حمایت می‌کنند،

<sup>۱</sup> رجوع شود به صندوق جمعیت سازمان ملل متحد (UNFPA) با لینک <https://www.unfpa.org/data/AF> و بانک جهانی با لینک <https://data.worldbank.org/country/AF>

خطرناک فراهم می‌سازد و تداوم چرخه مهاجرت غیرقانونی را به شیوه‌ای غیرمستقیم میسر می‌سازد.

در نهایت می‌توان گفت که موقعیت ژئوپلیتیک ایران نسبت به افغانستان، از عوامل کلیدی تمایل به مهاجرت به ایران یا توقف و رسوب بخشی از مهاجران افغانستانی در مسیر مهاجرت به اروپا در این کشور محسوب می‌شود. نخست آنکه ایران دارای مرز مشترک زمینی با افغانستان است و این همجواری به‌طور تاریخی موجب شده تا در دوران‌های بحرانی نظیر جنگ و ناامنی یا تغییر حکومت، جمعیت قابل توجهی از آوارگان و مهاجران، ایران را به عنوان مقصد نهایی برای اقامت و امرار معاش برگزینند. موضوع دوم، نقش ایران به عنوان کشوری عبوری در مسیر مهاجرت به اروپاست. این نقش به دو سازوکار متمایز، منجر به افزایش حجم مهاجران حاضر در خاک ایران شده است: الف) توقف موقت با هدف گذر، گروهی از مهاجران، ابتدا به طور موقت در ایران ساکن شده و با اشتغال و پس‌انداز، سرمایه و شرایط لازم برای ادامه مسیر به سمت اروپا را فراهم می‌کنند و ب) توقف اجباری، گروه دیگری که قصد عبور سریع از ایران را دارند، به دلیل تشدید سیاست‌های کنترل مرزی در کشورهای مقصد (مانند ترکیه و اعضای اتحادیه اروپا) با موانع عبور مواجه شده و به‌ناچار برای دوره‌های نامعلوم در ایران متوقف می‌شوند. این توقف اجباری که در ادبیات مهاجرت از آن به عنوان «پنچری در مسیر مهاجرت»<sup>۱</sup> یا توقف اجباری یاد می‌شود، به باقی ماندن غیردلخواه آنان در ایران منجر گشته است. E11 در این باره گفته است:

«یک موج دیگری رو داریم می‌آیند ولی نگاه‌شون به ایران به عنوان یک گذرگاه است که از ایران گذر کنند برونند به سمت غرب طبیعتاً به دلیل محدودیت‌هایی که در ترکیه وجود دارد بخشیش در داخل ایران رسوب می‌کند.»

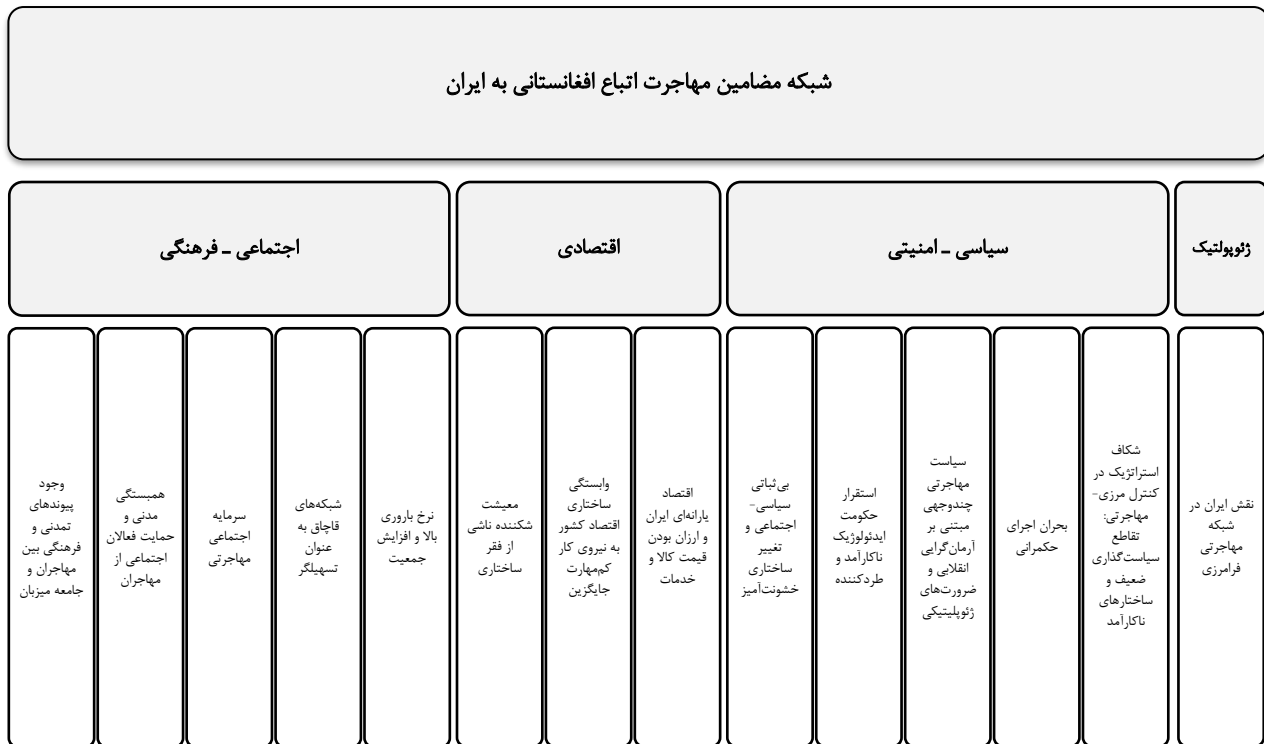
بنابراین یافته‌ها نشان داد، ترکیبی از پیشران‌های اقتصادی، امنیتی - سیاسی و فرهنگی - اجتماعی در زمینه تبیین مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران نقش دارد. بر این اساس، می‌توان شبکه مضامین ترکیب پیشران‌های مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران را به صورت زیر ترسیم کرد:

شبکه‌های اجتماعی که بین مهاجران در داخل ایران و شهروندان در جامعه افغانستان شکل گرفته است به عنوان سرمایه اجتماعی یکی از دیگر عوامل تسهیل‌کننده مهاجرت است. این شبکه‌ها اطلاعات و حمایت‌ها را برای کسانی که قصد مهاجرت دارند فراهم می‌آورد. برای مثال مهاجرین فعلی اطلاعات را در زمینه‌های نظیر کار، میزان دستمزد، اسکان و ... به کسانی که قصد مهاجرت دارند انتقال می‌دهند. همچنین زمانی که مهاجرین تازه وارد به ایران می‌رسند در زمینه‌های مختلف از جمله پیدا کردن محل سکونت و چگونگی پیش‌برد امور زندگی در جامعه ایران به آنان کمک می‌کنند. این موارد علاوه بر آنکه مخاطرات مهاجرت را کاهش می‌دهند بلکه سبب می‌شوند که مهاجرین تازه وارد بهتر به اهدافشان در زمینه پیدا کردن کار دست پیدا کنند و بهتر بتوانند با جامعه ایران انطباق پیدا کنند. در این باره E14 بیان داشته‌اند:

«بنابر تقاضای شبکه غیررسمی مسیرش رو پیدا می‌کند، از آشنایان خودشان که برای همدیگر کار پیدا می‌کنند که خیلی هم اون خوب کار می‌کند، شبکه غیررسمی که این‌ها همدیگر رو پیدا می‌کنند، که بیشتر هم بن‌مایه‌اش یه بن‌مایه خویشاوندی یا محلی است.»

شبکه‌های قاچاق انسان نیز به عنوان عامل تسهیلگر در مهاجرت افغانستانی‌ها به شیوه غیر قانونی به ایران و در برخی از موارد به اروپا عمل می‌کند. این شبکه‌ها بیشتر در شهرستان‌های مرزی کشور هم مرز با افغانستان مستقر هستند و از ضعف نظارت مرزی و شرایط آسیب‌پذیر مهاجران برای کسب سود بهره می‌برند. فعالیت این شبکه‌ها به دو صورت انجام می‌شود. نخست، انتقال مهاجران به شهرهای مختلف کشور از جمله تهران و دوم، ترانزیت به مقصد کشورهای دیگر. در این فرایند آنان مهاجران را به سمت مرزهای شمال غرب به ویژه مرز با ترکیه و با هدف عبور غیرقانونی و ادامه مسیر به سمت اتحادیه اروپا ترانزیت می‌کنند. این شبکه‌ها لزوماً هزینه‌ها و خطرات مهاجرت غیرقانونی را برای مهاجران کاهش نمی‌دهند، بلکه صرفاً امکان فنی عبور را اغلب در ازای مبالغ قابل توجه و تحت شرایط

<sup>1</sup> Migration Journey Disruption



شکل ۱. شبکه مضامین مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران

## بحث و نتیجه‌گیری

نظیر بیمه، دستمزد، مزایا به همراه کار بیشتر از مهاجران در مشاغل سخت هستند (Wickramasekara et al., 2006). اقتصاد یارانه‌ای ایران در کنار شیوه‌های زیست غیررسمی و کم هزینه مهاجران، امکان بقا و حتی فرستادن حواله‌های مالی برای خانواده‌یشان را به‌رغم کار در بخش ثانویه را فراهم کرده است.

عوامل سیاسی و امنیتی نیز از عمده پیشران‌های مهاجرات اتباع افغانستانی به ایران بوده است. چند دهه جنگ، بی‌ثباتی سیاسی و مداخلات کشورهای خارجی در افغانستان؛ امنیت جانی و معیشت مردم را به صورت مستمر تهدید کرده است. این عوامل سبب مهاجرت جمعی و خانوادگی اتباع شده است (Dashti, 2022; International Organization for Migration, 2019; Loschmann et al., 2014; عباسی شوازی و همکاران، ۱۳۹۵؛ محمدی و همکاران، ۱۳۸۹). حکومت طالبان نیز با ویژگی‌های نظیر ناکارآمدی و طردکننده علاوه بر آنکه به تعمیق بحران‌های اقتصادی دامن زده است بلکه آزادی‌های اجتماعی و تحصیلات برای زنان را محدود کرده و بر گروه‌های قومی غیرپشتون تبعیض روا می‌دارد (Dashti, 2022؛ محمدی و همکاران، ۱۳۸۹). حکمرانی مهاجرت در ایران نیز با ویژگی‌های نظیر فقدان سیاست جامع؛ تعدد نهادها و موازی کاری بین آنها، رویکرد مقطعی و فساد به تشدید مهاجرت به‌ویژه مهاجرت غیرقانونی دامن زده است. از سوی دیگر، ایدئولوژی انقلابی نیز در مشروعیت‌بخشی به مهاجران نقش داشته است، البته این ایدئولوژی در عمل با ملاحظات امنیتی و

در این پژوهش با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوی کیفی و مصاحبه با خبرگان حوزه مهاجرت، به بررسی پیشران‌های مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران پرداخته شد. یافته‌ها نشان داد این پدیده حاصل تقاطع و تعامل عوامل پیچیده اقتصادی، سیاسی-امنیتی، اجتماعی و فرهنگی و حتی ژئوپولیتیک است که در شبکه‌ای علیت در هم تنیده و تجمعی عمل می‌کنند. به لحاظ پیشران‌های اقتصادی، نابرابری، بیکاری و فقر شدید به مثابه عامل دافعه در افغانستان عمل می‌کنند (Dashti, 2022; International Organization for Migration, 2019; Monsutti, 2006؛ عباسی‌شوازی و همکاران، ۱۳۹۵؛ محمدی و همکاران، ۱۳۸۹). این عوامل سبب معیشت شکننده شده و بسیاری از مهاجران به دنبال کار به ایران مهاجرت می‌کنند. از طرف دیگر نیازهای ساختاری بخش‌های از اقتصادی ایران به نیروی کار کم‌مهارت و ارزان در غیاب عدم تمایل نیروی کار داخلی برای حضور در این بخش‌ها یکی از عوامل جاذبه برای ورود مهاجران اتباع به ایران است. براساس نظریه بازار کار دوگانه، بخش ثانویه بازار کار، تقاضای نوسانی یا فصلی را برآورده می‌کند و عمدتاً بر مشاغل کم‌درآمد و نیروی کار ساده متکی است (Massey et al., 1999). همانگونه که مرور شد مهاجران اتباع بی‌سواد یا کم سواد هستند و مهارت پایینی دارند، بنابراین کار در بخش ثانویه با ویژگی‌های نامبرده را برای آنان جذاب کرده است. کارفرمایان نیز در این بخش‌ها با بهره‌گیری از نیروی کار اتباع به دنبال کاهش هزینه‌های

به نیروی کار ارزان، به‌عنوان عوامل جاذبه، سبب شده‌اند بخش عمده‌ای از این مهاجران، ایران را به‌عنوان مقصد نهایی خود برگزینند. اشتراکات فرهنگی و زبانی، انطباق و ادغام آنان را در جامعه ایران تسهیل کرده و نیاز اقتصاد ایران به نیروی کار نیز از طریق شبکه‌های اجتماعی مهاجران، ورود سریع‌تر آنان به بازار کار و یافتن شغل را ممکن ساخته است.

وضعیت نگران‌کننده حاضر، نوعی بن‌بست مهاجرتی را برای اتباع افغانستانی در ایران به وجود آورده است؛ به‌گونه‌ای که آنان نه قادر به ادغام کامل در جامعه میزبان هستند و نه امکان بازگشت ایمن و پایدار به کشور خود را دارند. از این رو، لازم است برای مدیریت هماهنگ این پدیده سیاست‌های جامع و شواهد محور در حوزه‌های نظیر اشتغال، آموزش، مسکن، مالکیت، ازدواج و ... تدوین شود. در غیاب چنین رویکردی، ایران همچنان با تبعات ناشی از مهاجرت و حضور میلیونی مهاجران اعم از قانونی و غیرقانونی در حوزه‌های مختلف روبه‌رو خواهد بود. مهاجران نیز در وضعیت بن‌بست عدم امکان ادغام و بازگشت امن باقی خواهند ماند که زیست و زندگی آنان را شکننده و آسیب‌پذیر می‌کند.

## منابع

- جمشیدی‌ها، غلامرضا و علی‌بابایی، یحیی (۱۳۸۱). بررسی عوامل موثر بر بازگشت مهاجرین افغانی با تکیه بر ساکنین شهرک گلشهر مشهد. *نامه علوم اجتماعی*. ۲۰: ۷۱-۹۰.
- صادقی، رسول؛ محمدی، عبدالله و عباسی شوازی، محمد جلال (۱۳۹۸). مسئله اجتماعی مهاجرت از افغانستان: تمایلات و عوامل پشتیبان. *بررسی مسائل اجتماعی ایران*. ۱۱ (۲۱): ۹۷-۱۱۸. <https://doi.org/10.22059/ijsp.2020.76169>
- صادقی، رسول؛ عباسی شوازی، محمد جلال و صلواتی، بهرام (۱۳۹۶). ایران در بستر مهاجرت‌های بین‌المللی. در جمهوری اسلامی ایران. موسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور.
- عباسی‌شوازی، محمد جلال؛ صادقی، رسول و محمدی، عبدالله (۱۳۹۵). ماندن یا مهاجرت دوباره مهاجران بازگشته افغانستانی از ایران به کشورشان و عوامل تعیین کننده آن. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*. ۱۱ (۲۱): ۴۰-۹.
- <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735000.1395.11.22.1.1>
- عیسی‌زاده، سعید؛ عباسیان، عزت‌الله و نوروی، احمدضیاء (۱۳۹۹). تاثیر مهاجرت بر آموزش و مهارت‌های نیروی کار افغانستان: مطالعه موردی مهاجران بازگشته از ایران. *پژوهش‌های اقتصادی ایران*. ۲۵ (۸۵): ۶۵-۹۰.
- <https://doi.org/10.22054/ijer.2020.41368.748>
- محمدی، یدالله؛ خداوردی، حسن و همکاران (۱۳۹۸). علل و ویژگی‌های مهاجرت اتباع افغانستان به ایران و تاثیر آن بر امنیت جمهوری اسلامی ایران بعد از انقلاب اسلامی. *رهیافت انقلاب اسلامی*. ۱۳ (۴۹): ۸۶-۶۵.
- نصرافهانی، آرش (۱۳۹۴). موانع ادغام اجتماعی مهاجران و پناهندگان افغانستانی در ایران. رساله دکتری. دانشکده علوم اجتماعی. دانشگاه تهران.
- Bean, F.D., & Brown, S.K. (2022). Demographic analyses of immigration. In *Migration theory* (pp. 67-89). Routledge.
- Bloemraad, I. (2006). *Becoming a citizen: Incorporating immigrants and refugees in the United States and Canada*. Univ of California Press.

اقتصادی در تنش بوده است (Naseh, 2024) و جمشیدی‌ها و علی‌بابایی، (۱۳۸۱).

عوامل اجتماعی - فرهنگی نیز به‌عنوان تسهیگر، نقش زیادی در ورود مهاجران افغانستانی به ایران و پایداری آنها داشته است. پیوندهای تمدنی، زبانی و دینی بین دو کشور افغانستان و ایران احساس تعلق و انطباق‌پذیری را برای مهاجران تسهیل کرده است (Naseh, 2024). شبکه‌های اجتماعی غیررسمی نیز هم مهاجرات را تسهیل کرده است و هم سبب انطباق مهاجران در جامعه ایران شده است. همانگونه که نظریه شبکه تبیین می‌کند ارتباطات بین کنشگران بر تصمیمات مهاجرتی آنان تأثیر می‌گذارد، به‌گونه‌ای که این ارتباطات معمولاً مهاجران را چه قبل و چه بعد از ورود، به اعضای خانواده و فرصت‌های شغلی پیوند و مخاطرات مهاجرت را کاهش می‌دهد. همچنین این شبکه‌ها کارکرد اطلاعاتی دارند و اطلاعات را درباره فرصت‌های شغلی و شرایط زندگی برای مهاجران فراهم می‌کنند (Granovetter & Swedberg, 1992; Massey et al., 1993).

این شبکه‌ها ابزار مهمی هستند که از طریق آن مهاجران زندگی را در ایران برای خود تسهیل کرده‌اند. در کنار موارد فوق رشد جمعیت در افغانستان یکی از عوامل توضیح دهنده مهاجرت و پایداری این پدیده است. یافته‌ها نشان داد، در دهه‌های گذشته جمعیت در افغانستان رشد داشته است. این پدیده در غیاب فرصت‌های اقتصادی برای کار و زندگی حتی آموزش و فشار بر منابع سبب مهاجرت می‌شود (Coleman, 2006). از سوی دیگر، کاهش نیروی کار جوان و سالخورده جمعیت در ایران، در کنار افزایش تحصیلات و مهارت‌های نسل جدید، ایران را به مقصدی جذاب برای مهاجران افغانستانی تبدیل کرده است. این امر به دلیل وجود فرصت‌های اقتصادی فراوانی است که نیروی کار بومی تمایلی به فعالیت در آن‌ها ندارد.

حاصل تقاطع و تعامل عوامل درهم‌تنیده‌ای که پیشتر مرور شد، نه تنها تبیین‌کننده مهاجرت اتباع افغانستانی و تداوم حضور آنان در ایران است، بلکه حضور این پدیده را نیز در آینده پیش‌بینی می‌کند. از این رو، مهاجرت اتباع افغانستانی باید به‌عنوان واقعیتی ثابت در ایران پذیرفته شود. به عبارت دیگر، تقاطع ناامنی جانی و مالی با معیشت‌شکننده ناشی از فقر و نابرابری، شرایط زندگی را برای بسیاری از ساکنان افغانستان سخت و دشوار کرده است. زندگی آنان در اثر ساختارهای اجتماعی-اقتصادی این کشور، که موجد ناامنی و فقر هستند، به وضعیتی آسیب‌پذیر تبدیل شده است. این عوامل به‌عنوان عوامل دافعه عمل می‌کنند و بسیاری از شهروندان افغانستانی را وادار می‌سازند تا برای تداوم زندگی، راه مهاجرت را در پیش گیرند. از سوی دیگر، پیوندهای تمدنی آنان با ایران و نیاز بخش‌های اقتصاد کشور

- UNPD (2024). Afghanistan Socio-Economic Outlook 2023. <https://www.undp.org/afghanistan/publications/afghanistan-socio-economic-outlook-2023>
- Wickramasekara, P., Sehgal, J., Mehran, F., Noroozi, L., & Eisazadeh, S. (2006) Afghan Households in Iran: Profile and Impact, International Migration Programme International Labour Office.
- Brettell, C.B., & Hollifield, J.F. (2022). Introduction: Migration theory: Talking across disciplines. In *Migration theory* (pp. 1-43). Routledge.
- Coleman, D. (2006). Immigration and ethnic change in low-fertility countries: A third demographic transition. *Population and development review*, 401-446. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2006.00131.x>
- Dashti, Z. (2022). Afghan external migration movements in the historical process. *Asya Studies*, 6(20), 301-314. <https://doi.org/10.31455/asya.1055791>
- FitzGerald, D.S. (2022). The sociology of international migration. In *Migration theory* (pp. 160-193). Routledge.
- Granovetter, M., & Swedberg, R. (1992). *The sociology of economic life*, Boulder, Colo.
- Hernández-León, R. (2008). *Metropolitan migrants: the migration of urban Mexicans to the United States*. Univ of California Press.
- International Organization for Migration (2019). Afghanistan: Survey on drivers of migration. Regional Evidence for Migration Analysis and Policy (REMAP), Displacement Tracking Matrix (DTM). Retrieved from [https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/SDM\\_AFG\\_0.pdf](https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/SDM_AFG_0.pdf)
- Loschmann, C., Kuschminder, K., & Siegel, M. (2014). The root causes of movement: Exploring the determinants of irregular migration from Afghanistan. *A long way to go*, 77. <https://doi.org/10.22459/LWG.12.2017.04>
- Martin, P. (2022). Economic aspects of migration. In *Migration theory* (pp. 90-114). Routledge.
- Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., & Pellegrino, A. (1999). *Worlds in motion: understanding international migration at the end of the millennium: understanding international migration at the end of the millennium*. Clarendon Press.
- Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J.E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and development review*, 431-466. <https://doi.org/10.2307/2938462>
- Monsutti, A. (2006). Afghan transnational networks: Looking beyond repatriation. Afghan Research and Evaluation Unit. <https://reliefweb.int/report/afghanistan/afghan-transnational-networks-looking-beyond-repatriation>
- Naseh, M. (2024). *Afghan refugees in Iran*. Migration Policy Institute. Retrieved from <https://www.migrationpolicy.org/article/afghan-refugees-iran>
- Rodríguez-Vignoli, J., & Rowe, F. (2018). How is internal migration reshaping metropolitan populations in Latin America? A new method and new evidence. *Population Studies*, 72(2), 253-273. <https://doi.org/10.1080/00324728.2017.1416155>
- Rosenblum, M.R., & Tichenor, D.J. (Eds.). (2011). *Oxford handbook of the politics of international migration*. Oxford University Press.
- United Nations Population Division (2025). *International migrant stock 2024: Key facts and figures* [Data set]. United Nations. [https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undes\\_a\\_pd\\_2025\\_intlmigstock\\_2024\\_key\\_facts\\_and\\_figures\\_advance-unedited.pdf](https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undes_a_pd_2025_intlmigstock_2024_key_facts_and_figures_advance-unedited.pdf)